

בעזה"י

קונטרס

הריני מוחל

בהירות במצוות פיוס ומחילה

- מבאר גדרי הלכותיהן
- מדריך מעשי לקיומן

הערות והארות (בכתב ברור) תתקבלנה בברכה

בס"ד אייר תשע"ט

פקס 03-6785001 [לציין עבור 'הריני מוחל']

מהדורת ביקורת

m.hatshuva@gmail.com

מייל

עם תוספת מרובה

הנה מצינו בימי הספירה מקצת דיני אבילות על פטירתן של תלמידי ר"ע שנתפסו על בין אדם לחבירו [לפי דרגתם].

ונראה דכמו בתעניות דכתב הרמב"ם [תעניות פ"ה הל' א'] בטעם תקנתן שבאו לעורר הלבבות לזכור המעשים הרעים שגרמו לנו אותן הצרות ובזכרון דברים אלו נשוב להיטיב, כן בטעם אבילות זו יש לנו להתבונן ולתקן הדברים שבין אדם לחברו.

ועוד יש בתיקון הדברים שבין אדם לחברו בימים אלו הכנת הנפש לקבלת התורה וכדהטעים רבי אהרן קוטלר [משנת רבי אהרן, הובא תו"ד בקונטרס עניני ספירת העומר להגר"ח קרלנשטיין עמ' קיט] דכיון דימים אלו הם ימי עבודה על מ"ח הקניינים שהתורה נקנית בהם לכן דקדקו עמהם דווקא בימים אלו על ענינים אלו שבין אדם לחבירו שהם מיסודי קניני התורה.

"עיקר עמל האדם צריך להיות על דברים שבין אדם לחבירו בכל הדקדוקים"

מדברי הגר"א [נדפסו בנפש החיים מהדו' רובין עמ' תלד]

לידיעת לומדי הקונטרס

עיקר ההוספות והשינויים שנתחדשו במהדורה זו סומנו בצידם בפס סימון עומד כזה

ניתן להשיג את הקונטרס בפנייה למייל הנ"ל.

וכן ניתן להשיג את הקונטרס מעשה התשובה - בהירות במצות התשובה [מהדו' מורחבת תשע"ט]
ודרך תשובה לנשים ונערות - הקבלה לעתיד ע"פ דברי הגר"י סלנטר.

קונטרס הריני מוחל

על

מצוות פיוס ומחילה

תוכן הענינים

הפיוס

- 1 ..... א. על מה צריך לפייס
- 1 ..... • פגיעה בממון
  - 2 ..... • כאשר לא נגרם נזק או צער
  - 3 ..... • הקפדה שלא כדין
  - 3 ..... • המצער שלא בכוונה
  - 4 ..... • המצער בפשיעה
  - 4 ..... • המצער קטן
- 4 ..... ב. פירוט החטא
- 4 ..... ג. גילוי החטא - מח' הגרי"ס והח"ח
- 5 ..... ד. אופן הפיוס
- 6 ..... ה. שיעור הפיוס
- 7 ..... ו. חזרת הפיוס
- 8 ..... ז. זמן הפיוס
- 9 ..... ח. פיוס על הספק
- 9 ..... ט. מחילה ללא פיוס
- 10 ..... י. הקושי לפייס כדין
- 10 ..... יא. זהירות מהטעיית היצר

המחילה

- 12 ..... א. הזכות להקפיד
- 12-14 ..... ב. התוכחה
- 15 ..... ג. חובת המחילה
- 16-19 ..... ד. מהות המחילה
- 19 ..... ה. עבודת המוחל
- 21-25 ..... מילואים   א' בענין מחלוקת הגרי"ס והח"ח
- 26-31 ..... ב' בענין מהות המחילה, מחילה בלב, מחילת קטן

מצות פיוס ומחילה למעשה

הנה ידועה חומרת עבירות שבין אדם לחברו שאין יוה"כ [ואף יום המיתה]¹ מכפרים עד שיפייסנו, וכן מצוי מאוד להכשל בהן² כך שכמעט כל אחד נזקק לקיים מצות פיוס כשפגע, ומצות מחילה כשפגעו בו.

והמתבונן בהלכות הפיוס והמחילה בפרטיהן למעשה יעמוד על הקושי המצוי לקיים עיקר דין תורה שבהן.

נציע להלן מעיקרי מצות פיוס ומחילה בהכוונה לקיומם המעשי.

הפיוס

א. על מה צריך לפייס

א. חובת הפיוס היא על כל התנהגות שלא כדו³ שגרמה פגיעה בגוף או בנפש שהאדם מצטער עליה⁴.

ב. מזיק ממון חברו הגם שציער בכך את הניזק אין צריך לפייסו⁵, רק לתקן המעוות- וזאת ע"י תשלום הנזיקין,

ובאופן שאינו משלם [כגון שאין לו או שהזיקו בענין שאי אפשר לתקן המעוות בממון]⁶ נראה שצריך לפייסו שימחול לו⁷ [ואם הניזק צריך למחול ראה הערה⁸].

פגיעה בממון

¹ ח"ח [הלי' לשה"ר סוף כלל ד']. וז"ל הח"א בתפילה זכה [כלל קמ"ד אות כ'] "ועי' דזה ליבי בקרבי כי על חטא שבין אדם לחברו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חברו ועי' נשבר ליבי בקרבי ורחפו עצמותי כי אפילו אין יום המיתה מכפר וכי' ". ובזה חמורות הן אף מחילול השם שהוא החמור שבד' חילוקי הכפרה שכפרתו במיתה. וראה עוד מש"כ בספר ח"ח עה"ת [במעשי למלך עמי רפ"ה] שבכל עבירות שבין אדם לחברו אם לא פייסו אין לו תקנה עד שיהיה מוכרח לבוא שוב לעולם הזה בגלגול ולפייסו.

² ב"ב קסה: רובן בגזל וכולן באבק לה"ר, ובתפילה זכה [לבעל החיי אדם] "ולהיות שידעתי שכמעט אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא בבין אדם לחברו בממון או בגופו במעשה או בדבור פה".

³ נתבאר להלן אות ד'.

⁴ מתני' דהחובל [ב"ק צב:] אעפ"י שהוא נותן לו אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו, יומא פ"ז: אמר ר' יצחק כל המקניט [מצער] את חברו אפילו בדברים צריך לפייסו, ונפק בשו"ע או"ח סי' תר"ו ס"א, והרמב"ם [תשובה ב,ט] הוסיף בדוגמאות העבירות שבין אדם לחברו "כגון חובל בחברו או המקלל את חברו או גוזלו וכיוצא בהן". [ואם אינו מצטער מכך נתבאר להלן אות ג].

⁵ רמב"ם [חובל ומזיק ה',ט], וכן משמע ברבינו יונה [ש"א-י"ח, מ"ד] שחייב את הגוזל רק בהשבת הגזילה ולא בפיוס וק"ו הוא למזיק, וטעם פטור המזיק מפיוס אע"ג שגרם צער [וכשהנזק מרובה אף צער גדול] אפשר משום דמהות וסיבת צער הניזק היא על הפסד ממנו, וכל ששילם המזיק את נזקו תיקן את המעוות. ועוד אפשר שיש בעצם תשלום הנזק מכיסו מענין הפיוס והוי בזה פיוס המספיק לצאת בו יד"ח [אף אם נשאר בלב הנפגע עליו, דומיא דפיוס ג"פ בדברים דלקמן סעיף ו] וכע"ז משמע בר"י [הובא לקמן הערה 9], וכן נראה בחוה"ל שער התשובה פ"ט שכתב "מי שגורם לאבד ממון חברו ברכילותו אין עולה לו תשובה עד שירצה את חברו אם בממון אם בפיוס ובכניעה למחול לו".

ובאופן שהזיקו בכוונה לצער, שאז נוסף לניזק צער גם על עצם הפגיעה בו, יש מי מהאחרונים [תוספת יוה"כ (יומא פה:)], שתי הלחם למהר"ם חגי"ז (סי' טו)] שכתבו שבכה"ג אינו עדיף על המקניט חברו בדברים שמחויב לפייסו, וכדבריהם משמע בחינוך [מצוה שס"ד], אמנם מסתימת הרמב"ם [שם] שפטור את המזיק ולא חלק בין מזיד לשוגג משמע שבכל גוונא אין צריך לפייס. וביותר משמע כן מדבריו [שם] שערך זה לעומת זה את חיוב החובל לפייס לעומת פטור המזיק מלפייס, והרי מיירי התם בחובל מזיד [מדכתב שם שחייב בבושת] ודכוותיה המזיק ועם זאת כתב שהמזיק כיון ששילם נתכפר לו. וכן מוכח בדעת הר"י [ש"א-יח, מד, וש"ג-יח] שחייב את הגוזל רק בהשבת הגזילה ולא בפיוס. וכן משמע מסתימת הטור והשו"ע חו"מ סי' תכ"ב שהביאו את דין הפיוס רק אצל דין החובל, ובפרט לדעת רש"י [ב"ק צב: ד"ה כל אלון] והטור [חו"מ סי' תכ"ב] דס"ל שכל דין הפיוס דהחובל הוא רק משום צער הבושת שבו [וכמ"ש בדעתם מהרש"א (שם) והב"ח והסמ"ע (סי' תכ"ב)], דלדידהו במזיק לא שייך כלל חיוב פיוס.

ועל פגיעת גזל נחלקו הראשונים⁹, ונקטו האחרונים שצריך לפייס¹⁰.

ג. החוטא לחבירו אך לא נגרם לו מכך נזק או צער הרי זה כעבירה שבין אדם למקום שא"צ לפייס חבירו וצריך רק תשובה לשמים¹¹.

ובמקרה כזה נראה דאף יש להמנע מלפייס משום שגילוי הדבר יגרום צער למדובר ואין לזה צידוק הלכתי¹².

⁶ מצוי מאוד בסיפור לשה"ר שגורם לחבירו נזק ממוני שאין שומתו ידועה כגון שאומר על אדם שאינו חכם שעיי"ז לא ימצא מי שירצה לעשות לעשות עמו עסק וכיוצא"ב [ח"ח כלל ה' ס"ב] או שאומר שהוא עני שעיי"ז לא ירצו להלוות לו באשראי [שם סעיף ה'], כל כה"ג אין דרך לידע כמה ממון הפסידו, וכן המזיק חפצים אישיים כתמונות משפחתיות וכיוצא"ב שאף שמשלם את שווי הממון שהפסיד אי"ז השלמת תיקון המעות.

⁷ כן מסתבר דבאופן שאינו מתקן את הנזק בממון מוטל עליו לפייסו בדברים דלא גרע ממקניט את חבירו בדברים, וכן מוכח במקור חיים [הו"ד בהערה הבאה]. שוב הראוני מובא מהגרש"א זצ"ל [אשרי האיש ח"ג פ"כ ס"ו] אם יש לו ספק אולי פגע בממון חבירו שמצד הדין הוא פטור דהמע"ה מ"מ אם הוא חושב שלקח ממון חבירו צריך לבקש ממנו מחילה ויאמר לו שיש לו ספק עכ"ד, ואפשר דטעמו כנ"ל.

⁸ הנה באופן שחבירו מחויב לשלם [אפי' רק לצאת יד"ש] ואינו רוצה לשלם נראה פשוט שא"צ למחול לו עד שישלם וכ"כ להדיא במקור חיים [שם, ד"ה לא יהיה אכזרי], וכפשטות הר"י [ש"א, מ"ד] שבדברים שבין אדם לחבירו אין כפרה עד אשר יתקן את המעות כל אשר ניתן לתיקון.

ובאופן שחבירו אינו יכול לשלם כגון אשה שהזיקה ואין לה ממון יל"ע אם מחויב למחול כל זמן שאינו משלם, ונראה דאחרי שהפוגע שב מחטאו ונחם על העבר ומבקש מחילה מחויב הנפגע להסיר קפיא מלבו ולמחול, ובאופן ששייך תשלומים בעתיד יכול להתנות שמוחל רק בתנאי שישלם כשיהיה לו, ונראה דזו כוונת המקור חיים [או"ח סי' תר"ו ס"א] שכתב גבי מזיק חבירו "אם אין לו ורוצה לשלם כשיהיה לו א"צ למחול לו בהחלט רק לפי שעה".

⁹ דעת הרמב"ם [שם], החינוך [שס"ד], הר"י מלוניל [ב"ק צב:] והמאירי [חיבור התשובה מאמר א' פ"א] דצריך לפייס, וטעמם נראה שמלבד צער הנגזל על הפסד ממנו עוד מצטער הוא על הכפייה וההשפלה שבדבר ואפשר שזו כוונת הלח"מ בבאור הר"מ בטעם השני "שצער הרבה לנגזל שלקח ממנו בעל כרחו" [וכ"כ תוספת יוה"כ יומא פה:]: משא"כ המזיק [וראה עוד טעם בסוף הערה הבאה], ואילו ברבינו יונה משמע להדיא דאינו צריך, דפירש [ש"ד, יח] לשון המשנה "אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חברו" שבגזילה הריצוי הוא ע"י השבת הגזילה, ומשמע דס"ל דההשבה איהי גופא חשיבא ריצוי חברו [וכן משמע בש"א- יח, מד], וטעמו אפשר משום דיסוד הפיוס לר"י הוא משום **תיקון המעות** [כמ"ש בש"א מ"ד שחיוב השבת הגזילה וחיוב בקשת המחילה כשציער את חברו שניהם הם משום תיקון המעות] ומשום כך ס"ל שכפי קלקולו כך תיקונו: בגזל וחמס ועושק [שעיקרם פגיעה בממון] תיקונו בהשבת הגזל והחמס והעושק, ואילו במציק ומלביץ פנים או מספר לה"ר [שפגיעתם בנפש] תיקונו בבקשת מחילה [שהיא בנפש].

¹⁰ ח"א כלל קמ"ג "כי אין יוה"כ ואפילו מיתה מכפר עד שיחזיר הגזל והעושק ויפייס לחבירו עד שימחל לו", וכ"כ הח"ח בספר שפת תמים רפ"ד "הנה ידוע שעל עוון הגזל וכו' אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חברו", וכן נראה במ"ב סי' תר"ז ס"ק יג. [שוב הראוני תוספתא ב"ק פ"י ה"ח "חומר גזל הרבים מגזל היחיד שהגזול את היחיד יכול לפייסו ולהחזיר לו גזילו, הגזול את הרבים אין יכול לפייסו ולהחזיר להן גזילן"].

ופגיעת גניבה היא בכלל גזילה וצריך לפייס. כן נקט בפשיטות הפמ"ג הו"ד במ"ב סי' תר"ז ס"ק יג. וכן משמעות התוספתא הנ"ל גבי גזל הרבים [שצורת גזל הרבים הוא עפ"י בדרך גניבה].

וטעם חומרת הגנב מהמזיק [שא"צ לפייס] נראה לפימש"כ הלח"מ [חובל ומזיק, פ"ה, ט'] בטעם הראשון לחיוב הגזלן לפייס "דנתנה מאותה עבירה", ונראית כוונתו שגדול צערן של אדם כאשר זר ברשעו נהנה משלו.

¹¹ ח"ח [לשה"ר כלל ד' ס"ב] "אם סיפר לשה"ר על חבירו ובא לעשות תשובה תלוי בזה אם דחו השומעים את דבריו ולא נתגנה חבירו עיי"ז כלל בעיניהם א"כ לא נשאר עליו כי אם העוון בין אדם למקום וכו' [ותיקונו שישוב בתשובה] כמו בכל עוונות שבין אדם למקום", ומבואר שאע"פ שדיבר גנות על חבירו והיא עבירת לה"ר גמורה מדאורייתא, מ"מ כיון שלא נגרם עיי"ז נזק וצער לחבירו א"צ לפייס את חבירו, וטעמו נראה פשוט שחיוב הפיוס הוא רק על גרימת צער בפועל לחבירו, וכל שחבירו אינו מרגיש ואינו מצטער אין על מה לפייסו.

ולפי"ז ה"ה בכל עבירות שבין אדם לחברו, כל שלא הגיע מהן לחברו נזק או צער **בפועל** אין צריך לפייסו, וא"כ גם העושה תשובה על שנאתו לחברו או על שהחסיר בכבוד ומורא אביו ואמו באופן שלא ציערם וכיוצא"ב אי"צ לפייס. שו"ר במאירי [חיבור התשובה מאמר א' פרק שביעי] שכתב להדיא שאין חיוב פיוס על עבירות שבין אדם לחברו **שהן בליבו ובמחשבתו**, עיי"ש. והראוני שכ"כ בחוה"ל שער התשובה פ"ט שערך חילוקים בן העבירות למקום לבין העבירות לחבירו, וכתב את איסורי הנטירה קנאה ושנאה בחלק העבירות שבין אדם למקום. ובשם הגריש"א זצ"ל [אשרי האיש ח"ג פ"כ ס"ח] "מי שגנב מחבירו והגנב אינו יודע כלל מהגניבה יכול להחזיר הגניבה שלא בידיעתו למקום המשתמר ואיי"צ לבקש ממנו מחילה כיון שלא היה לו שום צער", והיינו דאף שבפועל הזיקו מ"מ כיון שלא ציערו ויכול לתקן זאת לגמרי מבלי שידע מכך אי"צ לפייסו.

ד. כל התנהגות **כדין** אפילו שיודע שגורמת צער לחברו אין לחבירו היתר להקפיד עליה ואין עליה חובת פיוס¹³, ראה דוגמאות בהערה¹⁴. אכן אם חבירו מקפיד מידת חסידות¹⁵ היא לפייס גם בזה, ובערב יוה"כ י"א דהוא אף חיוב¹⁶.

ה. גם התנהגות האסורה מן הדין מחמת שגורמת צער לחבירו, מ"מ אם נעשתה מבלי שידע שמצער [וגם שלא בפשיעה כדלקמן] אינה חייבת בפיוס¹⁷, ראה דוגמאות בהערה¹⁸, אכן נראה דצריך להתנצל בפניו להראות לו שמצטער על הצער שגרם לו¹⁹ ואינו צריך להמתין שחבירו יתפייס וימחל לו אלא די לו שיתנצל בפניו פעם אחת²⁰. ובנסיבות שאין ברור לנפגע שנעשה הדבר שלא בכוונה צריך המתנצל להוסיף ולהבהיר שלא התכוון לכך [שלא יחשדנו בפגיעת מזיד]²¹.

¹² ידועה מחלוקת הגרי"ס זצ"ל והח"ח אם צריך כשמפייס לפרט את הפגיעה כשאין הנפגע יודע ממנה, שע"ז הפוגע אמנם יוכל להשיג מחילה לעצמו אך מצער הוא בכך את חברו. ונראה שגם לדעת הח"ח [עפ"י הרבינו יונה] שיש לפרט ולגלות מ"מ זה רק במקום שנצרך הדבר לקיום מצות תשובה והשגת כפרה [ראה לקמן במילואים מש"כ בענין מחלוקת הגרי"ס והח"ח], משא"כ בנידו"ד שמן הדין אין חובת פיוס ואין לו צורך בכפרה למה יצער חברו, הרי זו חסידות של שטות להדר במצות פיוס על חשבון צער חברו.

¹³ פשוט, דכל שנעשה כדין אינו בכלל **עבירות** שבין אדם לחבירו, וכן מוכח בתשובת הגאונים הנזכרת בהערה¹⁵, וכן משמע בראב"ד [הו"ד לקמן הע' 17 שביאר את חיוב הפיוס "מפני שחטא בצער חברו", ומינה כל שלא חטא בצער חברו אינו חייב], וכן משמע להדיא בח"ח [כלל ד' ס"ב] שכתב בדין הפיוס שצריך לבקש ממנו מחילה על "מה שעשה נגדו **שלא כדין**". [וראה מש"כ לקמן סעיף יא מה שצריך להזהר בזה].

¹⁴ בין אם היה מחויב מן הדין להתנהג באופן זה כגון דיבור לה"ר לתועלת, רב ואב שצער לו לצורך חינוך, מצות תוכחה וכיוצא ב"ב, ובין אם מרצונו התנהג כך באופן המותר עפ"י דין כגון המשמיע קול באופן המקובל וחבירו רגיש לרעש ומצטער מכך, הפותח חלון בקיץ או סוגר חלון בחורף כמקובל וחבירו רוצה איפכא, הבונה תוספת לדירתו באופן המותר מן הדין אך מ"מ מגרע לשכנו מעט מהאור או מהאור, וכיוצא ב"ב אפנים רבים.

¹⁵ ראה תשובת הגאונים בספר שערי תשובה ס"י קע"ח שזו היתה אחת מעשרת מילי דחסידותא דנהג בהן רב, וכ"כ רבינו יונה בספר היראה [הו"ד בראשית חכמה שער הענוה פ"ג, ד'] "ואף אם חטא לך בקש ממנו פיוס ואל תאמר הן חטא לי עליו לפייסני", וראה בראשית חכמה [שם] מה שהוסיף בזה מהזוה"ק.

¹⁶ מקור חיים ס"י תר"ו ס"א "אם חבירו מקפיד על דבור ודבר שאין ראוי להקפיד מ"מ מחויב לבקש ממנו מחילה, מגמ"י", וכ"כ בשפ"א [יומא פ"ז: ד"ה איקפד], וראה לקמן הע' 60 שכבר מדויק כן ברא"ש ביומא, והטעם הוא "כדי שיהיה לב ישראל שלם אחד עם חברו". [וראה ספר עובדות והנהגות לבית בריסק ח"א עמ' ר"א שכן נהג הגר"ח מבריסק וביאר טעמו כנ"ל].

¹⁷ כן משמע בשיטמ"ק ב"ק צ"ב-בשם הראב"ד [ד"ה כל] "אבל זה **שנתכוון לצער** אינו יוצא ידי שמים עד שיפייס את חברו וכו' מפני שחטא בצער חברו", ומינה שכל שלא נתכוון אינו חייב בפיוס, וכן מוכח ביש"ש בב"ק פ"ג סו"ס"י ג' [הו"ד לקמן הערה 20]. וטעם הדבר נראה משום שאין לו לאדם להקפיד על צער שגרם לו חברו בתום לב וללא שפשע בדבר, ומאחר שאין לנפגע זכות להקפיד בכך אין על הפוגע חיוב לפייסו. [ושאני מחויב תשלומי מזיק דענינם להשלים הנזק ובה אין חילוק בין שוגג למזיד, משא"כ פיוס ענינו להסיר הקפידה ובה יש החילוק הנ"ל].

¹⁸ כגון המתעטף בטלית ולמרות שהשגיח שלא להצליף בחבירו נמצא שפגע בו, הנוסע ברכבו באופן רגיל מבלי להבחין שמתזז מים על העומדים בסמוך, השואל את חברו שאלה בפני אנשים מבלי לדעת שהוא מתבייש בדבר, וכיוצא ב"ב כל האפנים שאם היה יודע שמצער היה בזה איסור וחייב פיוס.

¹⁹ דעם מה שנגרם לחבירו צער על ידו מחייב את הרגש האנושי להביע התנצלות על שהיה סיבה לכך ועוד שדרך הנפגע לצפות לה, והנמנע מהתנצלות זאת נראה שלא אכפ"ל כלל שחבירו נצטער מחמתו וזה גופא פגיעה נוספת בחבירו [שחושב בליבו וכי אני קיר או אויר שהוא לא מרגיש צורך להתנצל על שפגע בי, ומצוי שיבוא לידי קפידה ופעמים אף לשנאה].

²⁰ שכן אפי' במוצ"ש בלי דעת כתב היש"ש [ב"ק פ"ג ס"י ג] שמי שחירף את חברו בעת שכרותו והוציא עליו ש"ר צריך לקבולי עליה ברבים שלא ידע מזה הלשון [רע] שאמר בעת שכרותו ויאמר ברבים אף שקבלתי עלי שאיני יודע מאומה מ"מ אני מבקש מחילה וכו' **ואין להוסיף עליו** עכ"ד. ונראה דבקשת המחילה פעם אחת שכתב איננה מדין חיוב פיוס [דבעי ג"פ ובמוש"ר אף אין קצבה לדבר] אלא רק התנצלות שבה שמבקש מחילה מראה שאיכפ"ל ומצטער שנגרם מחמתו ש"ר לחבירו. [וכמדומה שכך דרך העולם בזמנינו שמתנצלים על כל פגיעה שלא בכוונה שוגג בלשון אני מבקש סליחה וכדו'].

²¹ פשוט, וראה גמ' שבת נא: בעובדא דקדמיה חמורו דלוי לחמורו דרבה, ולוי רצה להודיעו שלא נתכוון ולכך א"ל חמור שעסקיו רעים כגון חמור זה מהו לצאת בפרומביא בשבת עיי"ש.

אכן אם **פשע** [י"שגג בדבר שדרך בני אדם להזהר ממנו]²² בגרמת צער זו²³ נראה שמחויב לפייסו פיוס גמור כדין המזיד אע"ג שכלל לא התכוון לצער²⁴.

וכ"ש אם עשה מעשה **מתוך ידיעה** שיגרום צער לחבירו אע"פ שלא רצה לצער²⁵, מחויב הוא לפייסו.

ו. המצער קטן חייב לפייסו ונחלקו הפוסקים אם מהני מחילתו²⁶. ולכן יפייסו ויבקשו מחילה לאלתר וכשיגדל ישוב ויבקש מחילה [ונראה דאף להסוברים דלא מהני מחילתו אפשר שיכול לסמוך על כך שימחל בגדלותו בתפילה זכה ובקרי"ש שעל המיטה]²⁷.

²² לשון הרבינו יונה בש"ד אות ט"ו גבי 'פושע בשגגה' בעלמא.

²³ כגון שקבע פגישה עם חבירו לזמן מרובה שצריך בעבורו תזכורת שלא ישכח ולא עשאה וחבירו נצטער מכך שלא בא, או שרץ ברה"ר ופגע בחברו, או שהתקשר בשעה מאוחרת בלילה מבלי לחשוב אולי חבירו כבר ישן וכיוצ"ב.

²⁴ כן הוא בעובדא דאבימלך שממנו ילפינן במתניי ב"ק צב. את חיוב הפיוס שאע"פ שלא היה מזיד, מ"מ היה פושע שהרי היה לו ללמוד ולא למד [גמ' מכות ט.], שהיה לו להבין שאם אברהם היה מספר שזו אשתו היה עלול להנזק מכך ומשום פחדו העלים דבר זה.

²⁵ כגון המרעיש בביתו [דופק בפטיש, מפעיל טייפ או מכשיר מרעיש וכיוצ"ב] בשעה שידוע שהשכנים ישנים וישמעו, העוקף מקום בתור, החוסם מקום חניה, וכיוצ"ב.

²⁶ באשרי האיש [ח"ג פ"כ ס"ד] כתב 'בענין בקשת מחילה בקטן הנה לא מועילה מחילתו דלאו בני מחילה נינהו אך מ"מ יבקש מהם מפני המנהג ולכשיגדל הקטן יבקש ממנו שוב', וכ"כ באור לציון [שו"ת ח"ד פ"ט], בשו"ת תשובות והנהגות [ח"א סי' תתכה] הביא שמועה בשם החזו"א שלצער קטן חמור מלצער גדול שקטן לאו בר מחילה [וכשבררנו אצל הגר"מ שטרנבוך שליט"א אמר שאינו יודע מקור השמועה רק כך דברו בב"ב, ויש לפקפק בנכונותה אחרי שבחוט שני כתב איפכא ויסוד דבריו הוא דעת החזו"א שכל המחילה היא בלב, וכן גדולי תלמידי החזו"א הגר"ק ועוד לא שמעו ממנה, רק באורחות רבינו [ח"ב עמ' רפ] הובא מהחזו"א שאמר על התחיבות ליתן משהו לקטן שהיא בבל תלין משום שהקטן לאו בר מחילה ואי"ז ענין לנידו"ד ואפשר שמשם נשתרבה שמועה זו], ובספר תולדות יעקב עמ' קסב מובא מעשה שהסטייפלר שחשש שפגע בקטן הקפיד לשוב ולבקש ממנו מחילה כשנעשה בר מצוה משום דקטן לאו בר מחילה [ויש לדחות דהחמיר ע"ע ולא מן הדין],

ומאידך בחוט שני [ר"ה ויוהכ"פ עמ' קא] כתב 'אין מחילת קטן בממון כלום... אבל מחילה לסלק הקפידא שייך גם בקטן דאע"ג דבגוונא דקפידת הקטן הויא קפידא מ"מ כשפייסהו [ובקל יכול לפייסו ע"י שיתן לו איזה דבר] סגי בזה **דהרי כבר סילק קפידת הקטן וכבר עבר צערו ואינו חושב על זה** וכו' ", וכ"כ בשו"ת תשובות והנהגות [הנ"ל] אחרי שהביא שמועה בשם החזו"א שקטן לאו בר מחילה על צערו כתב 'ובאמת מסופקני בזה דלכאורה כל הא דמצינו דקטנים לאו בני מחילה נינהו היינו לגבי לזכות ממונם לאחרים אבל אם ציער קטן וביקש מחילה מסתבר דאם הוא בן דעת אפי' בגיל הפעוטות **מספיק לזה שאינו מקפיד** וכפי הדעת שנצטער בה כך מוחל עליה'. ונראה להוסיף דכן משמע קצת משתיקת הראשונים והאחרונים מלהזהיר להמתין עד שיגדל הקטן בעבור מחילתו אע"ג דדבר המצוי הוא, ויותר מזה משמע בחינוך [מצוה שלח] ובח"ח [לה"ר כלל ח' סי"ג] שכתבו שאפילו קטן יש איסור לפגוע בו, עיי"ש, והיינו שאע"ג שבאו להזהיר בענינו שתקו מלומר שיש בו חומרא יתירה זו.

²⁷ כן נראה דאחרי שפייס את הקטן כדבעי ומחל לו אף אם נימא דלא מהני המחילה כעת, מ"מ היא תועיל כשישוב ומחול בגדלותו על כל מה שפגעו בו, ואף שתהיה אז רק מחילה כללית [מבלי לזכור מעשה מסוים זה] מ"מ הרי קפידתו סרה כבר מעתה וא"צ אלא השלמת דעת גדול במחילה ושפיר נעשה זה כשמוחל בגדלותו. [ובפרט לדעת הגריש"א (המובאת באשרי האיש) שיכול לסמוך בשעה"ד על תפילה זכה אפילו בשלא פייסו, וראה עוד צדדים לסמוך על מחילת קטן לקמן במילואים ב' הע' 22].

ב. פירוט החטא [כאשר החטא ידוע לנפגע]

א. בשעת בקשת מחילה צריך לפרט מה שחטא לחברו²⁸.

ב. אם יודע שחברו יתבייש מזה לא יפרט חטאו²⁹ אלא יבקש מחילה בסתם.

ג. גילוי החטא

א. אם חברו אינו יודע עדיין כלל מהפגיעה ויגרם לו צער מגילוייה נחלקו בזה רבותינו הגרי"ס והח"ח, שלהגרי"ס אין לגלות דאין היתר לצער חברו על מנת להשיג כפרה, ולהח"ח צריך לגלות³⁰ [ומקורו מדברי רבינו יונה, וכן דעת המקור חיים לבעל החוות יאיר].

והנה אחרי שהרבינו יונה והמקור חיים והח"ח התירו ואף הצריכו מן הדין את החוטא לגלות חטאו לחברו נראה לכאוי שהסומך עליהם לא הפסיד ויוכל עיי"ז לזכות למחילה ולכפרה³¹.

ב. וישנם אופנים שלא נחלקו בהם :

1. כאשר יש לפוגע אומדנא שגילוי החטא יגרם לנפגע לעבור איסור כגון שמכיר בו שישנאהו על כך או שינקום בו או שאר איסורים, גם להח"ח אין לגלותו³².
2. ולאידך גיסא כאשר הנפגע כבר יודע מעצם הפגיעה רק אינו יודע מיהו הפוגע ודרכו להיות תוהה ומצטער לדעת מיהו, הרי שבד"כ תהיה לו הקלה בצערו עיי גילוי זהות החוטא [זולת במקרה שיצטער יותר, כגון שהפוגע הוא ממקורביו] ובכה"ג נראה שיסכים הגרי"ס שיש לגלותו שהוא החוטא ולבקש מחילה³³.

---

²⁸ לשון המ"ב סי' תר"ו [סי"ק ג'] על פי הב"ח סי' תר"ז שכתב דהוא דומיא דחטאים דבין אדם למקום דמצוה לפרט החטא בשעת הוידוי, ושם ביאר המ"ב [סי' תר"ז סי"ק ח'] הטעם "כדי שיתבייש יותר כשמוכיר חטאיו".

²⁹ מ"ב שם, והוא מדברי המ"א. ואיי"ז שייך למחלוקת הגרי"ס והח"ח דלקמן דהכא מיירי בפגיעה הידועה וכדנתבאר במילואים א'.

³⁰ לשון הח"ח כלל ד' סי"ב "ואפילו אם חברו אינו יודע עדיין כלל מזה צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין ולבקש ממנו מחילה" והוא עפ"י הר"י [ש"ג, ר"ז] שהצריך את גילוי החטא גם למי ש"אין מכתו ידועה". וכן כתב המקור חיים לבעל החוות יאיר [סי' תר"ו סי"א] "וני"ל דעכ"פ כשסרח הן בדבור הן במעשה **וחבירו לא ידע צריך להודיעו** ולבקש מחילה".

³¹ ראה לקמן במילואים א' המקורות והסברות בד"ן זה.

³² פשוט, ובשם הגרי"ש [אשרי האיש ח"ג פ"כ אות ט'] הובא כן גבי חשש מחלוקת, ובדרך שיחה [פרי נצבים] כתב כן גבי חשש שנאה.

³³ כן נראה, וכבר עמדו בעיקר סברא זו בחוט שני [ר"ה ויוהכ"פ עמ' ק] ובספר נתיבות חיים על הח"ח.

ד. אופן הפיוס

א. אופן הפיוס הוא שיראה לחבירו שמתחרט באמת על מה שפגע בו³⁴ ואף יכניע את עצמו לפניו³⁵ ע"י שיבקש ממנו מחילה בתחנונים³⁶, שע"י זה פותח שער שטיטב הרגשתו ויכנסו דבריו בלבו³⁷.

ב. דברי פיוס שהם מן השפה ולחוץ בלי חרטה שבלב, אינם מפייסים באמת³⁸ ואין חברו מחויב למחול לו אף בגי' פעמים³⁹.

ה. שיעור הפיוס

א. שיעור הפיוס נראה שהוא לפי גודל הפגיעה בחברו, שאין טבע הנפגע פגיעה גדולה למחול בפיוס מועט אלא צריך לקבל פיוס רב⁴⁰, וזאת יעשה הפוגע הן ע"י ריבוי הבעת חרטתו, הן ע"י ריבוי הבעת כניעתו לו⁴¹ והן ע"י ריבוי דברים בבקשת המחילה⁴².

ב. יש עוד אפנים להרבות בפיוס כמו מתנות⁴³ ונתינת כבוד⁴⁴.

³⁴ רמב"ם [חובל ומזיק ה,ל] ושו"ע [חוי"מ סי' תכ"ב ס"א] "כיון שבקש ממנו החובל ונתחנן לו פעם ראשונה ושנייה וידע שהוא שב מחטאו ונחם על רעתו ימחול לו", והיינו שצריך להראות לחבירו ["וידע"] שמתחרט על מה שפגע בו ["ונחם על רעתו"].

³⁵ בספר חוט שני [להגרני"ק שליט"א] כתב ששמע מהחזו"א "שעיקר הפיוס שמפייס לחברו הוא ההכנעה שמכניע את עצמו לבקש מחילה, שצריך לעשות איזו פעולה של תשובה, מעשה של הכנעה, והוא כמין תשובת המשקל להמפייס", וכן נשקף דבר זה מן הדין שכשאינו מוחל לו בראשונה עליו ליקח עימו ג' בני אדם ולשוב ולבקש מחילתו במעמדם וכך עד ג' פעמים, שכל זה הוא להוסיף הכנעה לפני חבירו. וכע"ז מצינו בעובדא דר"א בר"ש [תענית כ:]: "ירד מן החמור ונשתטח לפניו ואמר לו נעניתי לך מחול לי". שוב הראוני שמפורש הדבר בארחות חיים להרא"ש סי' סב "ותכנע לפניו לבקש ממנו מחילה", ובאמת הוא כבר מבואר בהקרא משלי ו,ג [המובא ביומא פ"ז: כמקור לדין הפיוס] דכתיב 'לך התרפס ורהב רעד' ופרש רש"י "הכנע לפניו כאסקופה הנרפסת ונדרסת", [וכע"ז כתבו האבן עזרא והמצודות והמלבי"ם שם].

³⁶ לשון הר"מ והשו"ע הני"ל "ונתחנן לו".

³⁷ ונראה שזה הטעם שכתב המ"ב [ס"ק ב'] "נכון שילך בעצמו אליו ולא ישלח תחילה אמצעי שירצה לקבל פיוסים", שע"י שהולך בעצמו הוא מראה חרטתו ומכניע עצמו יותר מאשר כשולח שליח וע"ז יועיל שהנעלב ירצה יותר לקבל הפיוסים.

³⁸ שטבע אדם הנפגע שאין ליבו מקבל פיוס שאינו אמיתי אלא צריך הוא לראות שחרטת המבקש אמיתית.

³⁹ דכיון דאייז פיוס הוי כמי שעוד לא פייס, וכן מוכח בר"מ ושו"ע הני"ל [הע' 34] שרק כשמפייס כדין אז חבירו צריך למחול לו. שוב הראוני שכן אמר הגריש"א [הו"ד באשרי האישי ח"ג, פ"כ אות ט']. ושכן הובא מהאור לציון בשו"ת ח"ד פ"ט.

⁴⁰ כן נראה פשוט מסברא, וכדוגמת מה דמצינו בתשלומי בושת [ב"ק צ:]: שהם לפי גודל הבושה [דתלוי בחומרת המעשה, ובזהות הפוגע והנפגע]. וראה לשון הרמב"ם [תשובה ב,ט] "אעפ"י שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחל לו", והריצוי האמור מבואר שאינו ממון ואינו בקשת מחילה אלא נראה דזוהי הבעת חרטה על מה שעשה, ובהמשך לשונו [שם] "ואפילו לא הקניט את חבירו אלא בדברים צריך לפייסו ולפגע בו עד שימחול לו", הוסיף במקניט לשון "לפגע בו" שגדרו הבקשה היתירה [ראה מלבי"ם ירמיה ט"ו,יא] ואפשר טעמו משום דמירי באופן שאין בו תשלומים המסייעים לפיוס וכל הפיוס עומד על דיבורו לחוד. וכן מצינו בקרא [שמואל ב', כא,ד] בעובדה דדוד [שמואל ב, כא,ד] שכשפייס את הגבעונים אמר להם "מה אתם אומרים אעשה לכם" שלחומר הפגיעה לא הסתפק בדברי פיוס רגילים.

⁴¹ ראה לעיל הערה 40 דוגמאות להכנעה, וראה עוד בספר חסידים [סי' י"א] שהזכיר צורת בקשת המחילה "מתחרטין ומבקשים מחילתו ואומרים לקבל דין עליהם ככל אשר יגזור עליהם" והיינו שהמפייס מראה את גודל כניעתו שמוכן לעשות ככל אשר יגזור עליו ע"מ שיזכה למחילתו. ואופן זה כבר איתא במקרא, ראה סוף הע' קודמת.

⁴² וכלשון הרמב"ם [תשובה ב,ט] "ולפגע בו", וריבוי זה אפשר לעשותו הן בעצם הבקשה [כמו אני מבקש ממך מאוד, אנא, בכל לשון של בקשה] והן בהוספת טעמים לבקשה [תרחם עלי, תעשה עימי חסד, עשה למען כבוד אבי (ראה ברכות כח-) וכיוצ"ב].

⁴³ כדמצינו באבמלך [בראשית כ,יד] ויקח אבמלך צאן ובקר וכו' ויתן לאברהם ופרש"י כדי שיתפייס ויתפלל עליו, וכן מצינו ביעקב בדורון ששלח לפייס את עשו [בראשית לב, כא] כי אמר אכפרה פניו במנחה ותרגם אונקלוס ופרש"י אבטל רוגזו.

אך אין יוצא ידי חובת הפיוס במתנה או בנתינת כבוד שאין עימה **ריצוי דברים**, שאין דרך הנפגע למחול עד שיפויס ממש ע"י דברי חרטה ובקשת המחילה⁴⁵.
[אכן כל שהנפגע גילה דעתו שהתפייס במתנה או בכבוד זכה למחילה ואין צריך להוסיף מאומה כדלקמן אות ט'].

ו. חזרת הפיוס

א. **חזרת הפיוס לכל אדם** - כתב השו"ע [סי' תר"ו ס"א] "ואם אינו מתפייס בראשונה יחזור וילך פעם שנייה ושלישית ובכל פעם יקח עימו ג' אנשים"⁴⁶, ויפייס את חברו בפניהם⁴⁷, ודין זה הוא לעיכובא⁴⁸, והוסיף השו"ע "ואם אינו מתפייס בג' פעמים אינו זקוק לו" והיינו שכבר זכה לכפרה אחרי שעשה את חובתו⁴⁹, והרמ"א הוסיף "ומיהו יאמר אח"כ לפני עשרה שבקש ממנו מחילה", ונראה שאמירה זו אינה לעיכובא⁵⁰.

⁴⁴ כדמצינו ביעקב שעל מנת לפייס את עשיו קראו אדוני והרבה בהשתחויות. וכן מצינו באמוראים, ראה ב"ק פ': במה שנהג רב כבוד בשמואל אע"פ שהיה שמואל קטן ממנו משום דלטייה, וכן בסוטה מ' רב אבהו שליוה לרחבי"א עד אושפיזיה כדי להפייס דעתו, ובנדרים נה' רבא שמזג הכוס לרב יוסף כדי לפייסו.
⁴⁵ הגהות מקור חיים [סי' תרו ס"א] "אינו יוצא בקניית מצוה בביהכניס אעפ"י שאמר לו [הנפגע] יישר כחך וחזור ומדבר עמו. צריך מחילה ממש אם לא שאמר שמוחל לו" עכ"ל.

⁴⁶ הביה"ל [ריש סימן תר"ו] כתב דמלשון הטוש"ע משמע שתיכף בפעם הראשונה שמבקש מחילה יביא עמו שלשה אנשים אבל מלשון הרמב"ם והירושלמי נראה דבפעם הראשון ילך בעצמו אולי ימחל לו ואח"כ ילך ג"פ ויוליך עמו ג' אנשים, ומשמעות הביה"ל דכתב "אבל" ומפרש לדבריהם את לשון הבבלי דס"ל דהכי בעי למעבד, ואכן בזמננו כך רגילים לבקש בפעם הראשונה לבד ומ"מ לאחר שעשה כן כבר אין נפק"מ בינייהו, שאם מחל לו כבר יצא י"ח גם לדעת השו"ע, ואם לא מחל לו עדיין הרי שעליו לבוא ג"פ נוספות עם ג' בני"א גם לדעת הר"מ והירושלמי.

⁴⁷ הנה בר"מ [תשובה ב, ט] ובלבוש [סי' תרו] מבואר שאלו הג' אנשים יפייסוהו [וכן הוא ברש"י משלי ו, ג], אבל בירושלמי [סוף יומא] ובטור [כאן] ובמהרי"ל [הל' ליל יוה"כ] איתא שמבקש המחילה הוא המפייס בפני אלו הג' אנשים, וכן מסתימת השו"ע שכתב "צריך לפייסו... ובכל פעם יקח עמו ג' אנשים" משמע דהמבקש יפייס בפניהם, וכן כתב להדיא בשו"ע הגר"ז.

⁴⁸ דזהו דינא דהגמ' הנלמד מקרא, וכן נראה פשוט מסתימת הפוסקים.

⁴⁹ דזוהי המשמעות הפשוטה של "אינו זקוק לו". ופרי חדש למד זאת מדיוק לשון מתני' עד **שירצה** את חברו דלא קאמר עד **שיתרצה** חברו. שו"ר שכבר קדם לו היש"ש [ב"ק פ"ח סי' מט] "מאחר שאין זה המחילה תלוי הכל בדעת הנמחל, דהא כשהעמיד עליו ג' שורות בני"א ואינו מוחל לו **שזהו פשוט שכבר יצא אפילו ידי שמיים**". ונראה עוד לדייק הדבר בלשון הרמב"ם [תשובה ב, ט] על מי שמונע מחילתו גם לאחר שקיבל פיוס ג"פ ש"הוא החוטא", משמע הוא ולא הפוגע, [ומה שהנפגע חשיב חוטא הוא משום דמה שממשיך להקפיד הוא שלא כדין והוי מידת אכזריות]. ובספר דרך החיים [למוהר"ח ויטאל פרק א'] כתב זאת מפורש "ואם לא נתפייס חברו בהני שלוש שורות, **זה נמחל לו חטאתו** וחבירו הוא החוטא". שוב הראוני שכבר מפורש הדבר ברס"ג [אמו"ד מאמר חמישי פ"ו] בבארו טעם בקשת המחילה מנפטר "יאמר במעמד עשרה אנשים חטאתי לפלוני ג' פעמים, **כי אם היה חי ושאל ממנו כן ולא היה עונוהו היה נמחל לו**", ושכן איתא באחד מהראשונים בספר מצוות זמניות [הו"ד בקובץ שיטות קמאי יומא עמי תקפז] וז"ל ואם לא מחל [בפעם הג'] **כבר נקה מעוון** עכ"ל. [ובשם הגריש"א זצ"ל הובא (אשרי האיש) שאמר שרק לא יענש כיון שהוא אנוס אבל החטא אינו מחול, וכן נראה בשו"ת רש"י סי' רמ"ה שהחטא אינו מחול].

⁵⁰ וביאר המ"ב [סק"ו] טעמו "כדי לפרסם הדבר שמצדו לא יבצר" ומקורו בלבוש [תרו, א] וכ"כ הגר"ז וכן משמעות המטה אפרים, ונראית כוונתם כדי שלא יחשדוהו שהחסיר בפיוס המחויב וא"כ טעמם רק משום והייתם נקיים ואי"ז נוגע לעצם הכפרה. וכתב כף החיים ס"ק כ"ד דלפ"ז משמע שבמקום שאין חשש שיחשדוהו כגון שלא ידועה הפגיעה או שידוע לכל שפייסו כדבעי אינו צריך לכך. אכן במקור הרמ"א [שהוא המרדכי מתנחומא והמהרי"ל, הביאם בד"מ] מבואר הטעם משום שע"ז הקב"ה רואה שמשפיל עצמו **ומוחל לו**, ומשמע שנצרך זה **לעצם הכפרה** [ונצרך גם במקום שאין חשש שיחשדוהו] ולכאוי הוא לעיכובא בכפרה, וטעם המ"ב והאחרונים הנ"ל שנטו מטעם המרדכי והמהרי"ל וממשמעותו לעצם הכפרה אפשר משום משמעות סתימת הבבלי [יומא פז] שדין עשרה זה נאמר רק במי שלא פוים ומת אבל מי שפוים כדין א"צ, וכמ"ש הבי"ח [סי' תרו, ד"ה ומ"ש ואם מת] והוסיף הבי"ח שכן מבואר בשאר מחברים [ונראית כוונתו למה שהרי"ף והרמב"ם והטור

ב. **חזרת הפיוס לרבו ואביו** - "ואם הוא רבו צריך לילך לו כמה פעמים עד שיתפייס" ["ואפילו אלף פעמים" - לשון הרמב"ם (תשובה ב, ג)]. וכתב המ"ב [סק"ז] "ואפילו אינו רבו מובהק אלא ששמע ממנו דברי תורה"⁵¹. וה"ה אביו⁵².

ג. **אופן חזרת הפיוס** - כתב המ"ב [ס"ק ג'] "ויפייסנו בכל פעם במין ריצוי אחר" והיינו שלא יחזור על אופן הפיוס הראשון שכבר נוכח לדעת שלא הספיק לפייסו אלא ישנה במילות בקשתו ובסגנונו כדי שעי"ז ימצא דרך חדשה לליבו. ומ"מ חידוש אופן זה הוא רק לכתחילה ולא לעיכובא⁵³.

הג' אנשים שלוקח עמו בחזרת הפיוס צריכים להיות בכל פעם ג' אנשים אחרים⁵⁴, והטעם נראה כנ"ל, ולפי"ז אף דין זה הוא רק לכתחילה ולא לעיכובא⁵⁵.

עוד צריך ליתן שיהוי מספיק בין פיוס לפיוס כדי שיתישבו דבריו בליבו להרגיע קפידתו⁵⁶, והכל לפי הענין⁵⁷.

ז. זמן הפיוס

- א. אין לפייס חברו בשעת כעסו אלא ימתין עד שישכך כעסו ואז ירצהו⁵⁸.
- ב. ומאידך אין להמתין יותר מכך ותיכף כשיוכל לפייסו יפייס⁵⁹.

ועוד ראשונים הביאו דין עשרה רק גבי מת, ועוד שברס"ג ויש"ש ופר"ח ועוד [הו"ד בהערה הקודמת] מבואר שלאחר פיוס ג"פ כבר יש כפרה.

⁵¹ וצ"ד מהו גדר רבו שאינו מובהק לדין זה.

⁵² כ"כ המנהיג [ה'ל' צום כפור אות מג בשם הרי"ף] ומקור חיים [או"ח סי' תרו ס"א]. ונראית סברתם שאחרי שמצינו בכמה דינים ששווה כבוד ומורא אביו לכבוד ומורא רבו המובהק כ"ש שלא גרע כבוד אביו מרבו שאינו מובהק. ודין אמו היה נראה מסברא שהוא כמו אביו, אכן במקור חיים שם כתב "ואמו צ"ע".

⁵³ שכן מקורו של המ"ב שצריך לפייסו בכל פעם במין ריצוי אחר הוא הב"ח שדייק כן בגמ' וגם הביא שכי"כ המהרי"ל וסיים שם "אלא שהרי"ף והרמב"ם והסמ"ג והרא"ש לא הביאו זה בחיבוריהם".

⁵⁴ שעי"ת [ש"ד, י"ט] "ואם לא מחל לו יבוא לפניו שנית עם **חבורה אחרת** וכן יעשה פעם שלישית", וכ"כ באורחות חיים ה'ל' עיו"כ סי' ט' "מביא שורה ג' בני"א מרעיו ופוגעים בו ומבקשים ממנו, לא נתרצה מביא **אחרת** וכן שלישית". וכן יש להוכיח מהרס"ג [הו"ד לעיל הע' 49] שמבאר דין פיוס הנפטר שמצריך מעמד עשרה משום דאית בהו ג' כתות של אנשים כל אחת [וכ"כ המב"ט בקרית ספר סוף ה'ל' תשובה והוסף דהוא עצמו חשיב העשירי ויהא הליכתו לקברו חלף [הליכתו] לביתו בחייו ובעשרה כנגד ג' שורות **והוא**], וכן משמעות הרמב"ם "לא רצה חברו למחול לו מביא לו שורה של שלושה בני אדם מרעיו ופוגעים בו ומבקשים ממנו, לא נתרצה להן מביא לו שנייה ושלשית וכו' ", ולשון שניה ושלשית נראה דקאי אקבוצת בני האדם ולא על מעשה החזרה דא"כ ה"ל יחזור שנייה ושלשית. וכן משמעות המ"ב ס"ק ד' דכתב על הג' פעמים שיש בזה "ריבוי אנשים".

⁵⁵ וכן משמעות רוב ראשונים והשו"ע שלא הזכירו דבר זה, ואף לאלו שהזכירוהו אין מקור ומשמעות דהוא לעיכובא, והסברא כנ"ל דהוי רק אופן היותר טוב להשפיע על הנפגע שימחול. ובפרט שלדעת המקור חיים [הו"ד בהערה הבאה] והפר"ח [תר"ו ס"ב, הו"ד בפמ"ג א"א שם סק"ז ובכ"פ החיים סק"ז] אף לכתחילה יכול לפייס באותם ג' אנשים.

⁵⁶ כן נראה במהרש"א יומא פז- ד"ה בג' שורות, וכן משמעות לשון השו"ע שכתב ואם אינו מתפייס בראשונה **יחזור וילך** פעם שנייה ושלשית ובכל פעם **יקח עמו** ג' אנשים [ולא כתב יפייסנו בפני ג' אנשים ג"פ], ובמקור חיים סק"ב נראה שדייק כן בלשון השו"ע אך חידש שדבר זה הוא רק לאחר הפעם הראשונה אבל הפעם הב' והג' אפשר לעשותם אפילו באותו מעמד בזה אחר זה, ומ"מ גם בהם ישהה קצת בין פיוס לפיוס, עכ"ד.

⁵⁷ הגמ' יומא פז- הביאה מקור לדין שצריך לפייס ג' פעמים מאחי יוסף שחזרו על בקשתם ג"פ באמרם [בראשית נ"ז] אנא שא נא ועתה שא נא, והנה הם עשו זאת באותו מעמד, ואפשר משום שחששו שלא יהיה מזומן להם יוסף לפיוס נוסף והיה עליהם לנצל את אותה הזדמנות במלואה.

⁵⁸ אבות [פ"ד, י"ח] אל תרצה את חברך בשעת כעסו, גמ' [ברכות ז-] ורמב"ם [דעות ז, ה], והטעם כתב רש"י באבות שם "אל תרצה דאינו מועיל לך שאיננו מקבל ריצוי מתוך רתחנותו". ועיין ברבינו יונה ובמאירי ועוד שהוסיפו שלא רק שאין דבריו מועילים אלא שאף יכולים להגדיל כעסו. ומכל זה מסתבר שפיוס בשעת כעסו אף לא חשיב פיוס כלל. שו"ר שכי"כ הבן יהודע ברכות ז: עיי"ש. [ופעמים בנוק הנמשך והולך כגון שהפוגע ביטל לו שידוך או הפסיד לו מקום עבודה, כל זמן שחברו עוד לא השתדך או עוד לא מצא עבודה צערו חי בקרבו והוי כהמשך שעת כעסו ונראה דבכה"ג יש להמתין עם הפיוס לשעת כושר לכשימלא חסרונו, והכל לפי הענין].

ג. ואם אין לו פנאי יכול להמתין עד עיוה"כ שאז מחויב לתקן הכל⁶⁰.

ח. פיוס על הספק

נוהגים בערב יוהכ"פ לבקש מחילה אף שלא יודע שפגע בחבירו **שמא** פגע בו⁶¹,
ובפרט יש לבקש מחילה מאביו ואמו שמצוי שציערם⁶².

ט. מחילה ללא פיוס

המחסיר דין מדיני הפיוס ואפילו דבר המעכב ואפילו כל הפיוס כולו, כל שמ"מ מתרצה
לו חבירו ומוחל לו באמת הוי מחילה ומתכפר⁶³.

⁵⁹ מקור חיים סי' תר"ו וערוך השולחן שם ס"ק ב', ונראה דמלבד מה שכל תשובה יש להקדימה לאלתר [ראה מש"כ במאמר חזרה בתשובה בחודש שבט הנדפס בריש קונטרס מעשה התשובה] עוד יש כאן סיבה נוספת להזדרז שהרי כפרתו תלויה בפיוס חבירו ושמא כשירצה לפייסו לא ימצא לו, ואין זה כעבירות של בין אדם למקום שהקב"ה מצוי לאדם בכל עת ובכל מקום שיחפוץ לשוב. שוב הראוני שכבר עורר על כך הח"ח [נדפס בשיחות הח"ח].

ועוד, שכשכדוחה את הפיוס לעיוה"כ עלול חברו להרגיש שלא איכפת לו באמת על שפגע בו ורוצה רק שתהיה לו כתיבה וחימה טובה, ויכביד הדבר על חברו להתפייס.

⁶⁰ מ"ב סי' תרו סק"א וכתב הטעם כדי שיטהר מכל עוונותיו, וברא"ש [יומא פ"ח סי' כ"ד] ובטור [סי' תרו] ובלבוש [סי"ב] כתבו הטעם כדי שיהיה לב ישראל שלם אחד עם חבירו ולא יהיה מקום לשטן לקטרטג עליהם ביוה"כ [ומטעם זה ניחא מש"כ המקור חיים ס"א והשפת אמת (יומא פ"ז : ד"ה בגמרא) שיש לבקש מחילה גם אם חבירו מקפיד על דבר שאין ראוי להקפיד עליו. שו"ר שבאז נדברו (סי' ס"ח) כתב לדייק כן מדברי הרא"ש הללו שכתב דהחיוב הוא "לפייס כל אדם שנוטר לו איבה" ולמד כן ממעשה דרב שהלך בעיוה"כ לפייס את ההוא טבחא "אמר איזל אנא ואפיק ליה מדעתיה כדי שיהא לב ישראל שלם עם חברו", והרי רב לא חטא לקצב ולא היה מחויב לפייסו מן הדין, רק מחמת טעם שיהיה לב ישראל שלם הלך לפייסו].

⁶¹ כתב הרמ"א [תרו, ס"ב] "ונהגו לבקש מחילה בערב יוה"כ", ולכאוי קשה דאם מיירי שיודע שפגע בחבירו הרי כבר נתבאר בשו"ע [ס"א] שצריך לפייסו, ועוד קשה לשון נהגו דהרי זה חיוב מן הדין, וביאר ערוה"ש [ס"ד] שהרמ"א מיירי "אף שלא חירפו זה לזה כלל, מ"מ שמא פגעו בכבוד זה לזה" והיינו שגם אם אינו יודע שפגע בחבירו מ"מ יש לחוש שמא פגע או החסיר בכבוד חבירו וציערו מבלי שימת לב או ששכח, **ודבר זה** מצוי בקרובים אליו כחבריו וילדיו וביותר באשתו שתלויה בו ודמעתה מצויה. וראה לקט יושר [ח"א עמ' קמ"א ענין ב'] שכבר נהגו כן אצל בעל תרוה"ד שבבית מדרשו בליל יו"כ היו כל הקהל עוברים לפניו לבקש מחילתו והיה השמש מכריז בשמו שמבקש מחילה.

וחכ"א העיר דנראה לבאר כוונת רמ"א עפ"י מקורו במרדכי דמיירי בידוע שחטא שאז בקשת מחילתו נצרכת מן הדין, דז"ל המרדכי "מנהג לבקש מחילה עיוה"כ וכו' לפיכך צריכים כל ישראל להחזיר בתשובה ולעשות שלום בין איש לרעהו ולמחול זל"ז בעיוה"כ וכו' ", והיינו שאעפ"י שבשביל כפרת יוה"כ סגי בבקשת מחילה ביוה"כ עצמו [עד השקיעה] מ"מ **נהגו להקדים** את בקשת המחילה לערב יוה"כ "כדי שתתקבל תשובתם לפני הקב"ה בשלום ובחיבה" [המשך לשון המרדכי]. [וכן נראה בכוונת האו"ז ה' עיוה"כ שכתב "ערב יוה"כ מנהג לטבול ולבקש מחילה כל מי שחטא לחברו", דמשמע דמיירי בחטא הידוע]. ולפ"ז לא מצינו במקור מנהג הרמ"א בקשת מחילה על ספק רק על ודאי. מיהו, יקשה לדבריו שכבר כתב השו"ע בהקדמתו לסעיף א' שיש לפייס בערב יוה"כ ומה בא רמ"א להוסיף עליו, וא"ת שבא לפרשו [שדבר זה משום מנהג ולא משום חובה] יקשה אמאי פרשו שלא במקומו, רק בס"ב. ועוד אחרי שהמ"ב [תרו, א] והאחרונים [גר"ז, ח"א, מט"א] כתבו את עצם הפיוס בערב יוה"כ בתורת **חובה** [ומטעם שיטהר מכל עוונותיו] קשה לדבריהם לבאר כן במרדכי וברמ"א שכתבו מנהג, והדין לפירוש ערוה"ש הנ"ל.

⁶² פשוט. וראה בבן איש חי [נצבים ס"ו] הביאו כף החיים [סימן תרו ס"ק מד] וז"ל "כל אדם יבקש מאביו ואמו מחילה ודבר זה הוא חיוב גדול וכו' שאין אדם ניצול מחטא זה בכל יום וכו' ".

⁶³ דאחרי שמטרת הפיוס היא לתקן ולהסיר קפידת חבירו עליו כדי שימחל לו מה לי אם הושגו הפיוס והמחילה ע"י השתדלותו ומה לי אם ע"י סיבה אחרת, וקצת ראייה מהגמ' מגילה כ"ח. במר זוטרא כי הוה סליק לפוריה אמר שרי ליה מריה לכל מאן דצערן, ומשמע דמועיל זה אע"ג דלא פייסוהו במאומה. ומלשון הח"א בתפילה זכה [כלל קמ"ד ס"כ] שכתב "אני מוחל במחילה גמורה ולא יענש שום אדם בסיבת"י [וכן הוא בנוסח קרי"ש שעל המטה] משמע שמועיל שלא יענש והיינו שמתכפר לו. וכן נראה דעת הח"ח ממה שהביא בנו ר' ליב [בדוגמא מדרכי אבי אות כב] אודות "תפילה זכה" שהועתקה מספר חיי אדם "כי בלי זה נשאר משוקע בכמה עוונות באשר בין אדם לחבירו אינו מכפר יוה"כ וכו' ", וכן נראה ביפה מראה [הביאו הפר"ח סי' תר"ו], שכתב "ואפילו אם העלוב מתפייס מבלי שילך העולב אצלו כלל שפיר דמי, ומה צורך לבושה ובזיון לכפר עליו **מאחר שהעלוב מוחל לו בלא"ה ובדיניה תליא מילתא**".

וכן מוכח בספר יוסף אומץ סי' תתקס"ט "מנהג העולם שהולכים לאוהביהם בעיוה"כ לבקש מחילה ועל הרוב אינו לצורך כי לא חטא להם ואף אם במשגה חטא להם הלוא על כל פשעים תכסההם **ובודאי כבר סרה קנאתם**

י. הקושי לפייס כדין

הנה כפי שנתבאר לעיל [סעיף ב'] מצריך הפיוס הכנעה לפני הנפגע ודבר זה הוא קשה בטבע. וביותר קשה קיום הדין דהבאת ג' אנשים לבקשת המחילה. ומכאן הערה גדולה לכל אדם להוסיף זהירות שלא לפגוע בחברו אחרי שרפואת פגיעה זו היא קשה [מלבד עצם איסור התורה שבדבר].

וכן מי שכבר נזקק לפייס יבין כמה צריך להיות זהיר וחרד להראות אמיתות חרטתו צערו וכניעתו לנפגע כדי שיזכה כבר בתחילת פיוסו למחילה באמת ולא יתחייב בדינא דהגמ' לבוא שוב עם ג' אנשים שהוא לעיכובא⁶⁴ וקשה מאוד לבני זמננו לקיימו וראה הערה⁶⁵.

יא. זהירות מהטעיית היצר

הנה בכל ויכוח בין בני אדם [ואצ"ל מחלוקת ממש] מצוי מאוד שכל צד בטוח שהצדק עמו ושכל מעשיו הם כדין ואילו הצד שכנגדו הוא הוא עושה העוולה ועליו מוטלת החובה לפייס אותו, ומשום כך אפילו כשיודע אדם את חומר העבירות שבין אדם לחבירו⁶⁶ ואת חובת הפיוס שעליהן, מ"מ אינו רואה סיבה לחייב עצמו לפייס את זולתו.

אך צריך האדם לידע שלמרות שהוא בטוח בצדקת מעשיו, מ"מ הרי טבע האדם שבשעת חימום מורה היתר לעצמו, ולאחר מעשה אינו רואה חובה לעצמו [שבת קיט]. ואף כאשר הוא באמת צודק עדיין פעמים רבות לא הותר לו לריב עם חבירו אלא היה עליו לתובעו לדין תורה וכיוצ"ב, ולכן כל אדם היודע שחבירו מקפיד עליו ראוי לו לבדוק ולחקור⁶⁷ האם אכן כל מעשיו שגרמו לקפידת חבירו נעשו ע"פ דין תורה⁶⁸.

ושנאתם מעליהם ולא מן השם הוא זה" והיינו שאחרי שכבר מחלו מעצמם תו אין צורך מן הדין לבקש מחילה, וכן מובא בשם הגריש"א זצ"ל [אשרי האיש או"ח ח"ג פ"ב סי' ה]. שוב הראוני ברבינו יונה [משלי ט"ז, ז], עה"פ ברצות השם דרכי איש וגו' שכתב שהחוטא לרבים "בהכלמות ובצער ובגאווה ובבוז וכו' הנה ברצות השם דרך תשובתו [שהיא רק לשמים] **יתן בלבבם שיתרצו לו ונמצאו נזקיו כלא היו**", וכן נראה מדבריו בספר היראה [אות סז במהדו' שפתי חכמים] שכתב "ואל תעשה שום דבר מיאוס בפני חבירך ואם עשו אחרים בפניך **מחול להם ואל יכשלו על ידיך**". [נהיה מי שלמד דבלי שמכניע את עצמו בבקשת המחילה לא מתכפר לו אף אם הנפגע מחול, ואף הביא כן בשם ה"כוכבי אור", אבל כבר השיג על כך בשו"ת אז נדברו ח"י סי' ס"ה והעיר שאין לכך מקור כלל בדברי ה"כוכבי אור" עיי"ש].

⁶⁴ דהיינו שקודם שעשה כן אין הנפגע מחויב למחול לו, כדמשמע בגמ' ושו"ע [לעיל סעיף ו].

⁶⁵ ומי שחברו לא התפייס בראשונה ורואה עצמו כאינו יכול להביא ג' אנשים ישתדל מ"מ להרבות בעוד מיני פיוס [כדלעיל סעיף ה', ב'] שעיי"ז **יתכן** ששיג מחילת חברו.

ולכאוי' תתכן עצה שלאחר סרוב הנפגע למחול בפעם הראשונה ישאל אותו הפוגע אם הוא מסכים שישוב אליו עם ג' אנשים לבקש בפניהם את מחילתו, ואם לא יסכים לכך הנפגע [וכפי המצוי] יהיה בזה לכאוי' שחרור הפוגע מחובת הדין להביאם ויהיה די לו בחזרת הפיוס בפ"ע שניה ושלישית ולא יותר [שהרי כל הבאתם היא אמצעי להוסיף בהטבת לב הנפגע שיתרצה למחול וכאשר לא ניחא ליה מעמד מחילה שכזה יהיה זה רק מכביד על לבו ומרחיק את המחילה].

⁶⁶ ראה בפ"י הגר"א [משלי יד, יט] ג' חומרות בגמולי עבירות שבין אדם לחבירו: א. שנפרעים ממנו גם בעוה"ז משא"כ ברשע למקום פעמים יבלה בטוב ימיו. ב. שעל עבירות למקום יש הנהגה של חסד שאינו משלם כפי הדין ממש אבל הרע לבריות אין מנקים לו כלל. ג. שהרע לבריות יושב בגהנם יותר מהרע לשמים בלבד.

⁶⁷ והדרך הישרה להנצל מטעות המצויה היא לשאול ת"ח אם אכן הדין עימו [ועליו לדקדק להציג לפניו את פרטי המקרה בשלימותו]. וראה כעיי"ז במ"ב תר"ו סק"א בשם הח"א.

⁶⁸ וגם באופן שחבירו ודאי פגע בו אין היתר כללי לגמול לו כרעתו ויש בזה כמה פרטים וחילוקי דינים ואכמ"ל.

ואפילו אם ימצא שאכן כל מעשיו נעשו כדין, מ"מ בעיוהכ"פ נכון, וי"א שאף חייב, לפייס את חברו⁶⁹ כדי שיהיה לב כל ישראל שלם אחד עם חברו.

---

⁶⁹ לעיל הע' 16. ועוד, גם אם נימא שחיוב הפיוס הוא רק על החוטא כבר כתבו הפוסקים [מטה אפרים ס"ג, וקצשו"ע סי' קלא ס"ד ועוד] שאם אין החוטא מתעורר לבקש מחילה יש לנפגע להמציא עצמו אליו כדי שיבקש ממנו מחילה, והדרך הטובה לעורר את חברו לפייסו הוא ע"י שיקדים ויפייסו תחילה ועי"ז יקל לחברו להשיב לו בפיוס, וירויח בזה גם את מצות המחילה.

מדיני המחילה

א. הזכות להקפיד

הפוגע בחבירו בכוונה לצער, בין בגופו בין ברגשותיו ובין בממונו, מותר לנפגע להקפיד עליו עד שיקבל פיוס כדין.¹

הקפדה זו הינה הרגשה רעה בלב הנפגע כלפי הפוגע (עד כדי איבה ושנאה כלפיו)² - פרט זה עוד לא התברר די הצורך.

אכן שתי מצוות מוטלות על אדם הנפגע מחברו ומקפיד עליו:
א. תוכחה לפוגע ב. קבלת פיוס ממנו עד כדי מחילה גמורה.

ב. התוכחה [להעברת השנאה]*

א. המרגיש שנאה לחברו משום שחושב שפגע בו³ מחויב מן התורה להוכיחו על כך.⁴
וראה הערה בהבדל בין תוכחה זו לתוכחה על חטא לשמים.⁵

מצות עשה

¹ פשוט, שהרי כל מצות פיוס באה להסיר קפידתו של הנפגע, והיינו שההקפדה היא מציאות טבעית בלב הנפגע שאין בה איסור ורק לאחר קבלת פיוס כדבעי יהיה הממשיד להקפיד נתפס במידת אכזריות כמבואר בסמוך והיינו שקודם לפיוס אף מידת אכזריות אין בו.

² כן מוכח בפמ"ג [סי' קנ"ו בא"א] שאם הכעיסו בדברים והקניטו וכיוצא בזה מותר לשנאותו [ועיי"ש שביאר בזה את דברי הסמ"ע], וז"ל הגר"ז [ח"מ הל' עוברי דרכים סי'] "... אבל אם שונאו כדת מפני שראהו עובר עבירה או שחטא כנגדו וצער וצער הגוף שאין צריך להסיר השנאה מלבו ולמחול לו עד שיבקש ממנו מחילה כמו שנתבאר באו"ח סי' קנ"ו וכו', וז"ל המ"ב (תר"ו ס"ק ט) "צריך להסיר השנאה ממנו אחרי דבאמת ביקש ממנו מחילה", והיינו שקודם בקשת המחילה מותרת היא השנאה.

³ וזה דווקא כשהפגיעה היא משום שהתנהג עימו שלא כדין, [כמבואר לעיל הפיוס א, ד] אך אם חברו התנהג עמו כדין ואעפ"כ שונאו אזי מוטל עליו להסיר השנאה ואין מצות תוכחה, וה"ז דומה לשונא את חבירו מחמת קנאה וכיוצא ב.

⁴ מצינו לכמה מפרשים שהפסוק מיירי בפגיעה שבין אדם לחבירו שהיא הגורם לשנאה וציווי התוכחה נמשך ללא תשנא' על מנת לבטל השנאה.

הרמב"ן בפירושו העיקרי [והנכון בעינינו] עה"פ [ויקרא יט, יז] לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא כתב "... ויאמר הכתוב אל תשנא את אחיך בלבבך בעשותו לך שלא כרצונך, אבל תוכיחנו מדוע ככה עשית עימדי, ולא תשא עליו חטא לכסות שנאתו בלבבך ולא תגיד לו כי בהוכיחך אותו יתנצל לך או ישוב ויתודה על חטאו ותכפר לו...". וכן פרשו ר' סעדיה גאון, הרשב"ם והחזקוני [בפירושו הראשון] שהוסיפו תיבת "אלא" לביאור הקשר שבין ה'לא תשנא' ל'הוכח תוכיח'.

[ויש שפרשו הפסוק בשנאה משום חטא לשמים ולדידהו אין מקור להנ"ל, והיראים פירש הפסוק דמיירי בשני האפנים ומצות התוכחה בכל אחד מהם לפי ענינו],

וכן פסק הרמב"ם [דעות ו, ו] "כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק וכו' אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו למה עשית לי כך וכך ולמה חטאת לי בדבר פלוני שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך" [וכ"כ בשה"מ מצוה ר"ה], וכ"כ הסמ"ג [ל"ה ה'] והחינוך [רל"ט], וכ"כ החרדים [פ"ב כח-כט], וכן פסקו המג"א [סי' קנ"ו ריש סק"ב] והגר"ז [שם], וכתב המ"ב [שם ס"ק ד'] "כתב הרמב"ם בשה"מ דבכלל מצות הוכחה הוא שנוכח קצתנו לקצתנו כשיחטא איש ממנו לאיש ולא נטור בלבבנו ולא נחשוב לו עוון אבל נצטוונו להוכיחו במאמר עד שלא ישאר דבר בנפש".

⁵ הגם שתוכחה זו נלמדת מאותו מקרא כמו מצות התוכחה על חטא לשמים מ"מ שונה היא ממנה במהותה, שהתוכחה על חטא לשמים באה לטובת החוטא ללמדו לקח ולהחזירו למוטב ואילו בתוכחה על פגיעה מחבירו דורש הנפגע את עלבונו וטובת עצמו ומטרתה לביטול השנאה מלבו כנ"ל, ומשום כך שונה היא בצורתה שבה בשאלה על מנת לברר ענין הפגיעה ולא בטענה על שחטא. חילוק נוסף יש שאין בה את הפטור המצוי בתוכחה לשמים משום חשש שנאה [שכן אין בה את הקושי הטבעי לאדם לקבל "מוסר" מזולתו אחרי שכל אדם (אפילו גוי) מקבל בהבנה את פניית הנפגע אליו על שפגע בו]. וראה עוד לקמן הע' 21.

* בסעיף זה נעזרנו רבות בספר בין אדם לחבירו ח"א על מצות לא תשנא בהוצאת מכוון תורת האדם שהרחיבו בטו"ד בביאור כל חלקיה, עיי"ש.

גם אם אינו שונאו אלא רק מקפיד עליו שבזה משמעות הראשונים שאינו מחויב מן התורה להוכיחו⁶ מ"מ נראה פשוט שרצון התורה שיוכיחו וזאת מאותו הטעם דלהלן⁷.

ב. טעם תוכחה זו הוא על מנת לתקן ולהעביר את השנאה שבליבו, ולכן עיקר צורתה הוא דרך שאלה לפוגע למה עשית לי כך וכך [והשאלה צריכה להיות שאלה לביור באמת עם נכונות לשמוע תשובת חברו ולא דרך הטחת דברים]⁸ שע"י ישיב לו שעשה בלי כוונה [או יסביר מעשהו באופן אחר], או שיודה על כך שאכן חטא כנגדו ועתה הוא מתחרט ומבקש מחילתו⁹.

שאלת תוכחה זו צריכה להאמר בצנעה, בנחת, ובלשון רכה¹⁰ על מנת להקל על חברו לשמוע ולקבל¹¹. וראה הערה בנוסח התוכחה בזמננו¹².

ומ"מ גם מי שאינו יודע להוכיח בנחת ובלשון רכה כדבעי מחויב להוכיח¹³.

⁶ הרמב"ם [דעות הני"ל] והסמ"ג [ל"ת ה] הביאו את המצוה באופן שכבר קימת שנאה דכתבו "לא ישטמנו וישתוק אלא מצוה עליו להודיעו וכו'" דמשמע שבאופן שאין שנאה אין חיוב להוכיחו, וכן משמע ברמב"ם [שם, ה' ט', הו"ד לקמן בהע' 20] שבבארו שכשהנפגע מוחל פטור הוא מלהוכיח כתב "לא הקפידה תורה אלא על המשטמה", וכן ברמב"ן [ע"ה"ת הני"ל] נראה שמפרש הקרא דמייירי כשיש כבר שנאה בלב הנפגע דז"ל "ולא תשא עליו חטא לכסות שנאתך בלבך ולא תגיד לו וכו'". וכן משמע קצת פשטיה דקרא לכל המפרשים והפוי' [הנזכרים בהערה הקודמת] שפרשו שעל מציאות השנאה בלב נצטוינו בהוכח תוכיח ואין לנו בפסוק לחיוב תוכחה על פחות משנאה.

ודע דכל האמור הוא לענין מצות תוכחה להעברת השנאה, אכן פעמים שישנו חיוב תוכחה להחזיר החוטא למוטב כשאר חטאים לשמים ואכמ"ל, ראה הערה הקודמת ולקמן הע' 21.

⁷ דאחרי שדרך היא להגיע לשנאה ע"י המחשבה שפגע בו בכונה רעה סברא היא שרצון התורה למנוע מחשבה זו שהיא שורש השנאה וכדכתבו הראשונים [הובאו מקצתם בהערה 4 ובהערה 6] בביאור טעם התוכחה הנזכר בפסוק זה של לא תשנא. ויתירא מזה נראה בר"מ בסה"מ [לאו שג] שכונת התורה בולא תשא עליו חטא "שהזהיר שלא תחשוב לו עון בנפשך ותזכרהו" [וכע"ז כתב במצות תוכחה, עשה רה] והיינו שיש כאן אזהרת התורה לנפגע שלא יחשוב ויקבע בדעתו שחבירו אכן חטא לו ובמידה הרע לו [אלא יוכיחנו ויברר הדבר עימו] משום שמחשבה זו היא המביאה לשנאת חבירו, ולפי"ד אפשר כבר בפשט הפסוק דאזהרה זו חלה עוד קודם לשנאה כל שכבר מקפיד על חבירו.

⁸ דמלבד שבאופן כזה שאין הפוגע מוכן לשמוע מסתבר דאינו מקיים המצוה, עוד יכול המוכיח להגיע להכלמת חברו שעובר בזה בלאו דלא תשא עליו חטא כמבואר במ"ב סי' קנ"ו ס"ק ד', או להכשלתו בלאו דלא תשנא.

⁹ כן מבואר ברמב"ן, חזקוני, הר"י בכור שור, וברמב"ם דעות הני"ל הזכיר את צורת השאלה שבתוכחה ובסה"מ הזכיר את טעמה "שלא ישאר דבר בנפש", [והחינוך הזכיר רק את טעם המצוה שע"י התוכחה יתנצל לפניו וישלים עמו], וכן כתבו החרדים ועוד.

¹⁰ רמב"ם [דעות ו,ז] וז"ל "המוכיח את חבירו, בין בדברים שבינו לבינו בין בדברים שבינו לבין המקום, צריך להוכיחו בינו לבין עצמו וידבר לו בנחת ובלשון רכה וכו'", וכ"כ המ"ב סי' קנ"ו ס"ק ד'.

[וכונת ב'נחת' היא שידבר ללא הגבהת קולו (ראה קהלת ט,ז), וכונת 'לשון רכה' היא בסגנון הפניה והדבור שיהיה ללא תקיפות (ראה משלי כה,טו)].

¹¹ פשוט, וראה שבת לד. צריך למימרנהו בניחותא כי היכי דליקבלו מיניה וכ"ש הכא, וכן נראה בחינוך [מצוה רלט] "משרשי המצוה לפי שיש בזה שלום וטובה בין האנשים כי כשיחטא איש לאיש ויוכיחו במסתרים יתנצל לפניו יקבל התנצלותו וישלים עימו".

¹² הנה הגם שלשונות התוכחה המובאות בראשונים הן "למה עשית לי כך וכך" [רמב"ם, סמ"ג ועוד], "מדוע ככה עשית עימדי" [רמב"ן חזקוני ועוד], מ"מ נראה פשוט שאין לשונות אלו בדווקא אלא כל שיש בלשון תוכן המגלה לחבירו את הפגיעה ושואל לביוריה שפיר דמי, וכן מוכח בר"מ בסה"מ [מצוה רה] ובחינוך [רלט] ובמ"ב [קנו ס"ק ד] שסתמו שצריך להוכיחו מבלי לבאר אופן מסוים.

ונראה שבדורותינו שנחלש טובא כח הבריות לשמוע תוכחות, עצה טובה יש להקל על הפוגע לשמוע ולקבל והיא שבמקום להשמיע לו ביקורת על עצם מעשהו יספר לו הנפגע על ההרגשה הרעה שקבל ממעשהו [ולדוגמא, במקום לומר לפוגע "עברת על אונאת דברים במה שספרת עלי" יאמר לו "הרגשתי בושה גדולה ממה שספרת עליי"].

¹³ דהגם שבאופן זה קטנה האפשרות שחברו יקבל ממנו ויבקש מחילתו, מ"מ אין בכך פטור מהחיוב ובפרט שתתכן תועלת שיש לו שנעשה שלא בכונה או הסבר אחר שיניח דעתו ותסולק השנאה [ועוד שאם יגלה לו בכך ששונאו ינצל מאיסור לא תשנא, ראה ח"ח לאוין ז].

ג. השונא ויש באפשרותו להוכיח ומונע עצמו מהתוכחה הרי שעובר בלאו דלא תשנא ומבטל מצות עשה דהוכח תוכיח, ומצוי שנכשלים בדבר זה¹⁴ הן מחוסר ידיעת החיוב¹⁵ והן משום הקושי שבקיום מצוה זו¹⁶.

ד. ויש אופנים שאין חיוב להוכיח:

1. כשידוע הדבר מכבר שהוא שונאו [כגון שלא דיבר עמו ג' ימים מחמת קטטה או שגילה שמחה לאידו וכיוצ"ב] שחזקתו שפגיעתו היתה מחמת שנאה¹⁷.

2. כשיש דברים הניכרים שעשה כן מחמת שנאה¹⁸.

3. כאשר מעדיף הנפגע להעביר השנאה מלבו ולמחול מאליו מבלי להוכיח רשאי [ואף יש בזה מידת חסידות¹⁹] שלא הקפידה תורה על התוכחה אלא כדי לבטל השנאה²⁰. וראה בהערה מה שיש לזוהר בזה²¹.

¹⁴ כתב הרש"ר הירש [חורב, חלק מצות, פ"ט ללמד ולהוכיח] "שדרך רוב בני אדם למאן לקיים מצוה זו", עיי"ש.

¹⁵ וקשה איך יתכן שיהיה חיוב עשה מה"ת שלא יהיה ידוע דיו בקרב ציבור היראים. ואפשר משום שאחרי שדרך כל איש ישר בעיניו ומושרשת בחינוך ההרחקה מהשנאה, הרי שנראה רחוק לאדם ליחס לעצמו מציאות הקשה של שנאה בלבו וממילא סבור שאינו בכלל חיוב התורה להוכיח חברו ע"מ לבטל השנאה. [ויש טעמים נוספים ואכמ"ל].

¹⁶ יתכנו כמה קשיים לקיום מצוה זו:

א. משום הכבוד - "אינו רוצה להראות לחוטא שהוא נפגע ולהקטין את עצמו בפניו" [עלי שור ח"ב עמ' רמ], או שחושש שימצא טועה בשיפוטו את חברו לחובה.

ב. משום שאינו רוצה שהפוגע יתנצל והוא יצטרך למחול לו, אלא רוצה שהלה ישאר חייב ואשם לו לנצח [שם].

ג. חושב שהפוגע ידחה דבריו ולא תהיה תועלת בתוכחתו. [ובאמת ברובא דרובא מהמקרים הפוגע יתנצל ויסביר את עצמו].

ד. ופעמים אף יחוש שהפוגע ישמח לאידו. [ובאמת כל שאינו מוחזק לשונאו ממש עליו לברר הדבר בתוכחה ולא להחליטו לשונא].

ויש למתקשה להוכיח לחזק עצמו ולהשיב אל לבו שטובה גדולה עושה הוא עם עצמו בתוכחה, שעל ידה הוא מציל עצמו מהרגשה לא טובה לעולם באשר לפלוני [וזאת מלבד המצוה הגדולה שבדבר, והזכות לסגולת אלו דברים שאוכל פירותיהם בעוה"ז].

¹⁷ פשוט שבאופן זה לא רק שלא תועיל התוכחה להסיר השנאה אלא עוד יוסיף הלה שמחה לאיד, וכ"כ במצוות הלבבות [י"ל תרס"ב, ה' נקימה ונטירה אות יז].

¹⁸ כ"כ במצוות הלבבות [הנ"ל סט"ז], וביאר שאפי' איסור קבלת רכילות הותר כאשר יש דברים הניכרים, ה"ה בזה שאם יש דברים הניכרים שפגע בו מחמת שנאה אין להוכיחו מטעם הנ"ל. וראה בח"ח [הל' לשה"ר כלל ז סי"א] שהצריך גבי התר קבלת לשה"ר "דברים הניכרים ממש שהם מגיעות לענין הסיפור".

¹⁹ כ"כ הרמב"ם [הו"ד בהערה הבאה], ונראה טעמו דכיון שרצון התורה במצות התוכחה היא להסיר השנאה, וכאשר מוכיח חברו אין הדבר ודאי שתסור ואם מוחל ומסיר השנאה הרי שמתקיים ודאי רצון התורה [ולפמ"ש המגדל עוז ועוד [הו"ד בהערה הבאה] יש בזה אף מעלה של ענוה שלא לשמה עיי"ש].

²⁰ הרמב"ם [דעות פ"ו ה"ט] "מי שחטא עליו חברו ולא רצה להוכיחו ולא לדבר לו כלום מפני שהיה החוטא הדיוט ביותר או שהיתה דעתו משובשת ומחל לו בלבו ולא שטמו ולא הוכיחו הרי זו מידת חסידות, לא הקפידה תורה אלא על המשטמה".

הנה יש שרצו לבאר דסיבת הפטור מהתוכחה הוא משום שהדיוט ביותר בודאי אינו מקבל תוכחה וכשם שמצוה לומר דבר הנשמע וכו', אבל מלשון הר"מ "ולא רצה להוכיחו" משמע שאין מניעת התוכחה מפני שא"א להוכיח אלא מפני שזה רצונו ובחירתו של הנפגע, וכן ממה שסיים הר"מ לבאר הדין "לא הקפידה תורה אלא על המשטמה" נראה שסיבת הפטור הוא משום שמחל והעביר השנאה מליבו, והר"מ אורחא דמילתא נקט שבהדיוט ביותר מצוי שיעדיף הנפגע להמנע מתוכחה, וכן מוכח בלח"מ [ה"ח] ובפמ"ג [ספר מתן שכרן של מצות, סוף חקירה ד'] שסיבת הפטור היא משום שהסיר השנאה ולא משום שהגברא הפוגע אינו בר תוכחה, וכן הגר"ז [או"ח סי' קנו ס"ו] בהעתיקו הלכה זו השמיט המילים "הדיוט ביותר", וכן העץ חיים [הל' אחוה ורעות הו"ד קובץ שיטות קמאי לערכין טז]: העתיק את הר"מ בלשון "לא הקפידה תורה להוכיח אם לא ישטמנו בלב וכו' ", וראה עוד במגדל עוז ומשנת חכמים ועוד שציינו מקור הר"מ מסוגיא דערכין טז: תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה שגם לדבריהם טעם הפטור מלהוכיח הוא משום המחילה ולא משום איזו מניעה מצד הגברא. שוב הראוני [שכן כתב בהערות להגר"ש"א זצ"ל] ערכין טז: .

ג. חובת המחילה

א. קודם פיוס ג' פעמים כדין אין חיוב למחול, ומ"מ ראוי לאדם להיות נח להתפייס ולהקדים מחילתו כבר בפיוס ראשון²².

ב. לאחר פיוס ג' פעמים כדין חייב הנפגע למחול לחברו. ואם אינו מוחל הרי הוא אכזרי²³ ו"הוא החוטא"²⁴.

ג. יוצאים מכלל זה כמה מקרי פגיעה ויש בהם ג' סוגים:

1. פגיעה שאין לה תיקון, ונכלל בזה הוצאת שם רע [רמ"א סי' תרו, א] משום דאיכא דשמע בחשדא ולא שמע הפיוס ונשאר הש"ר [מ"ב ס"ק יא], וכן פגם משפחה משום דמזיק בזה כל הדורות הבאים²⁵ [ח"ח סוף כלל ד']. ומידת ענוה למחול למוציא שם רע²⁶.

2. כשיש לו סיבה לכך, כגון שמכוון לטובת המבקש שיהא נכנע לבו הערל ולא ירגיל בכך [רמ"א סי' תרו, ומ"ב סק"ט]²⁷ או שמכוון לטובת עצמו שמתירא שיגיע לו

האופנים שאין חיוב למחול

²¹ ויש להאיר דפעמים שהאדם אינו רוצה להוכיח [מהטעמים שנתבארו לעיל בהע' 16] וסובר במחשבה שטחית שפטור הוא מחיוב תוכחה משום שמוחל, ובאמת צריך לבדוק עצמו יפה יפה אם אכן העביר כל שנאה מלבו דאף אם נשאר בלבו רק קפידיא על חברו צריך הוא לעצת התורה להוכיח חברו שזו העצה המועילה ביותר עד שלא ישאר דבר בנפש. [ומדת החסידות שכתב הר"מ היא רק באופן שאכן מוחל באמת].

ודע דמה דמרגלא בפומא דאינשי דזמננו פטורים אנו בד"כ מתוכחה אינו שייך בנידו"ד, דהנה יש הסוברים לפטור עפ"י הגמ' ערכין טז: משום תמיהת רבי טרפון אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח ותמיהת רבי עקיבא אם יש מי שמקבל תוכחה, אבל דבר זה לא נפסק להלכה ואדרבה נפסק איפכא ברמב"ם ושו"ע [סי' תרח בהגהה ס"ב] שחייב להוכיח עד שיכנו או יקללנו, והפטור היחיד שמצינו בזה להלכה הוא רק במקום של חשש שישנאהו וינקום בו [שם, ביה"ל ד"ה חייב להוכיחו], וכל זה בתוכחה על חטאים שבין אדם למקום ואילו בתוכחה דידן שהיא על בין אדם לחברו ליכא לחשש זה [כמבואר לעיל הע' 5] וליכא לפטור זה.

ויש הסוברים לפטור עצמם משום הגמ' [שם] יכול אפילו פניו משתנים ת"ל לא תשא עליו חטא, והרי אין אנו יודעים להצליח בתוכחה כך שלא יהיה שינוי פנים, אלא שמבואר ברש"י ד"ה ופניו משתנים "שיוכיחנו ברבים להלבין פניו" וכן הוא ברמב"ם [דעות ו, ח] שנקט לשון "עד שיכלימנו" שהוא הלבנת פנים כמבואר בהמשך לשונו שם [והכלימה היא הדרגה העליונה שבבושה כמב' בשע"ת ש"א אות כב] והיינו שרק בשינוי פנים גדול מאוד בגדר של 'הלבנת פנים' הוא האיסור. ובאמת מוכרח כן מן הסברה שאין אסור בכל שינוי פנים שהרי אי אפשר לאדם לקבל ידיעה מצערת על חטא שחטא מבלי שיצטער על כך ויהיה לו איזה שינוי פנים מזה.

²² ז"ל הרמב"ם [תשובה ב, ג] "אסור לאדם שיהיה אכזרי ולא יתפייס אלא יהיה נוח לרצות וקשה לכעוס, ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול מוחל בלבב שלם **ובנפש חפצה**". עוד כתב [חובל ומזיק פ"ה הל' י] "וכל הממהר למחול הרי הוא משובח ורוח חכמים נוחה הימנו" עכ"ל. ויתירה מזו מצינו מידת חסידות למחול אף קודם לבקשת המחילה כדאיתא בעובדא דמר זוטרא במגילה כ"ח. והביאה המ"ב [סי' רל"ט, ס"ק ט] "גם ראוי למחול לכל מי שחטא כנגדו וציערו ובזכות זה האדם מאריך ימים".

²³ משנה ב"ק צ"ב. מנין שאם לא מחל לו שהוא אכזרי, רמב"ם [תשובה ב, ג] "אסור לאדם שיהיה אכזרי ולא יתפייס", רמ"א [סי' תר"ו ס"א] "והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול".

²⁴ לשון הרמב"ם [תשובה ב, ט], וכוונתו דחשיב חטא משום מידת אכזריות [כמ"ש שם בהל' י] "אסור לאדם שיהיה אכזרי ולא יתפייס" ועובר בזה על מ"ע דזהלכת בדרכיו [ר"מ דעות א, ה].

²⁵ והנה גם פגם משפחה הוא לכאוי בכלל הוצאת ש"ר והחילוק ביניהם דהוצאת ש"ר הוא ענין הנוגע רק לאיש המסוים שדבר בגנותו, משא"כ פגם משפחה הוא ענין הנוגע גם לדורות הבאים ובזה "אין לו מחילה עולמית" [ירושלמי ב"ק פ"ח ה"ז], משום שגם אם הוא ירצה למחול על פגם ידיה אין בידו למחול עבור דורות הבאים.

²⁶ מ"ב ס"ק י"א, ובמקור הדין ביש"ש [פ"ח דב"ק סי' ס"ג] כתב ומ"מ נראה דמידת ענוה וחסידות שיכון לכוף יצרו ולמחול במחילה גמורה אף שהדבר קשה עכ"ל.

²⁷ ופשוט שאין למהר ולהחליט שאינו מוחל משום שזה לטובתו כדי שילמד לקח. דיש לחוש שמעורב בזה רצון נקימה [מלבד מידת אכזריות], ובערוה"ש [תרו, ב] אחרי שהביא היתר זה הוסיף "אך באמת לא שכיח דבר זה" ונראית כוונתו דחיוב המחילה הוא אחרי פיוס ג"פ כדין ובדרכ"כ לאחר שמפייס ג"פ כדין ומראה צערו על שפגע זה מספיק כדי שלא ירגיל בכך, ואף באופן שמכוון רק לטובתו ראה לקמן שבתוספת יוהכ"פ וכה"ח כתבו שכוונת הרמ"א רק שא"צ להודיעו שמחל אבל בלב צריך למחול, וכן משמעות המ"ב ס"ק ט. [ובאור לציון (שו"ת ח"ד

היזק אם ימחול [מ"ב סק"י], אמנם באופנים אלו "נראה דצריך להסיר השנאה מלבו אחרי שבאמת ביקש ממנו מחילה" [שם].
3. כשהנפגע הוא רבו של הפוגע [נתבאר לעיל מאמר הפיוס ו,ב].

ד. מהות המחילה

א. מהות המחילה **שיפעל אצל עצמו עד שיסיר מליבו לגמרי את רגש ההקפדה על הפוגע בו**²⁸.

המחילה היא בלב

והגם שלעולם נשאר לאדם בזכרונו ידיעת המעשה, וגם מצוי שנלווה לה צער, אינו כלום, שאין אדם מצווה על השכחת המציאות מזכרונו²⁹ ואף לא על בטול הרגשת צערו ממנה³⁰, אלא מצווה הוא רק על הסרת רגש הקפדתו על חברו שגרם לו זאת.

ב. ההסרה הגמורה של ההקפדה צריכה לבוא לידי ביטוי ברצון ליבו שלא יענש חברו על שפגע בו³¹.

ג. ראוי למוחל להוסיף להתפלל על הפוגע שפייסו שלא יענש³².

פ"ט) כתב שאין לנהוג כן אלא אב לבנו ורב לתלמידו כדי לחנכם אבל אין כוונת הרמ"א לאחרים שלגבם אינו נכון לעשות כן].

²⁸ ז"ל הרמב"ם [תשובה ב,ג] "אסור לאדם אסור לאדם שיהיה אכזרי ולא יתפייס וכו' ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול מוחל בלב שלם ובנפש חפצה", וכן מוכח בראשונים המובאים לקמן בהערה 31 שצריך למחול "בלב טוב" עד כדי שירצה שלא יענש חברו על ידו. [ולכאוי הוא אותו גדר דאיסור נטירה שהצריכה בו תורה שימחה הקפידה **מליבו לגמרי** כדאיתא בראשונים: ברמב"ם (דעות ז,ח) "לפיכך הקפידה תורה על הנטירה עד שימחה העוון מלבו כלל ולא יזכרונו", ובחינוך (מצוה רמ"ב) "אפילו בזכירת חטאו בלב לבד נמנענו", ובר"י (ש"ג,ל"ח) "דאין העונש בזה על הדיבור אלא על נטירת הלב". אלא דכל איסור נטירה הוא רק במקום שלא היה מעיקרא היתר להקפיד, משא"כ כאן שהיתה סיבה והיתר להקפיד על הפגיעה כל איסור ההקפדה הוא רק לאחר מעשה הפיוס וגם אז אין בה לאו אלא רק מידה רעה של אכזריות].

²⁹ שאין ביד האדם הבחירה לשכח מציאות מזכרונו. [וכן משמעות הרמב"ם הראב"ד והמאירי (הו"ד לקמן הע' 31) שנקטו כולם לשוונת של מחילה בלב שהוא מבטא ענין רגשי ולא שכלי].

³⁰ תדע, דאדם דרכו להצטער על כל מקרה רע שבא לו בין מחבירו בין משמים, והרי כשבא לו צער משמים כל שאינו מבעט ביסורים אין מי שיאמר שאסור לו להצטער, כך גם כשבא לו צער מידי אדם כל שאינו מקפיד עליו אין איסור בצערו. [ומידת חסידות נשגבה היא לא להצטער ביסורים ואף לשמוח בהם].

³¹ כ"כ הראשונים לבאר המקור דמתני' [ב"ק צב:] שלא יהיה אכזרי מלמחול מדכתיב "ויתפלל אברהם אל האלקים וירפא אלקים את אבימלך". ז"ל הר"י מלוניל שם "אע"פ שהוא נותן לו אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו, כלומר שימחול לו בלב טוב **שלא יתבעו עלבוננו מן השמים** כמו שמצינו שאמר השם לאבימלך שלא ימלט מדין שמים עד שיתפלל אברהם בשבילו שכל כך ימחול לו בלב טוב **שיתפלל עליו שלא יענישו בשבילו** וכו' ואם לא רצה למחול לו מחמת דין שמים נקרא אכזרי שאינו חושש על עונש חברו", וכ"כ המאירי [שם] "שתבקש ממנו עד שימחול לך בלב טוב כל כך שיהא מתפלל בעדך" והיינו שהנפגע יתפלל שהפוגע לא יענש על הפגיעה. וכע"ז כתב הראב"ד [הו"ד בשטמ"ק בב"ק שם] "אינו יוצא ידי שמים עד שיפייס את חברו והוא יבקש עליו רחמים", וכן נראות כוונת הריטב"א [ר"ה יז. ד"ה אמר רבא] שבאר דהמחילה היא "מחילת שמים" והיינו על עונשי שמים שאמורים לבא על הפוגע, וכ"כ בספר יחוסי תנאים ואמוראים [לרבנו יהודה ברבי קלונימוס משפירא רבו של הרוקח] בביאור הגמ' מגילה כח ע"א "מר זוטרא בריה דר"נ כי הוה סליק לפוריא אמר שרי ליה ומחיל ליה לכל מאן דצערן פ"י מבקש רחמים שלא יענש שום אדם על ידו אם סרח עליו".

וכ"כ הסמ"ע חו"מ סי' תכב ס"ק ב בביאור מקור הדין "ונראה דהלימוד משם הוא דאם רצה הש"י למחול לו היה מוחל לו בלא תפילת אברהם אלא למדונו שצריך לפייסו עד שימחול במחילה **גמורה** ואז יתפלל בעדו". ולהאמור מתבאר הנוסח המקובל בסדר קרי"ש שעל המיטה [שהוא ע"פ האריז"ל] ובתפילה זכה [לבעל החיי אדם] "הריני מוחל לכל אדם וכו' ולא יענש שום אדם בסיבת" שהסיפא דלא יענש אינה בקשה בעלמא אלא היא פירוש למחילה מחילה דהרישא.

³² נראה דתפילת הנפגע שלא יענש הפוגע אינה חיוב מן הדין מדלא הביאוה הר"מ והפוסקים להלכה [נראה בהע' הבאה].

ד. ובמקום שיודע שחבירו כבר נענש בסיבתו נראה דאף צריך הוא להתפלל על הסרת העונש³³.

וכן במקום שחבירו מבקשו שיתפלל עליו [אף מבלי שנענש]³⁴.

ה. המוחל לחבירו בפיו אך בלבו אינו מפויס ועדיין מרגיש קפיידא על הפוגע אין מחילתו מחילה³⁵. ומשום כך לא יאמר אדם לחבירו שמוחל לו כאשר עדיין מקפיד עליו³⁶.

מחילה רק בפה

³³ הנה מצינו בכמה מקומות בקראי שהנפגע צריך להתפלל עבור הפוגע: א. בקרא דאברהם ואבימלך [בראשית כ, שם] השי"ת אמר לאבימלך "ויתפלל בעדך וחייה" [פס' ז'] והיינו שמלבד השבת שרה נצרך לפייס את אברהם עד כדי שאברהם יתפלל בעדו להסיר ממנו העונש וחזינן שעל מנת שיסור העונש נצרכה עוד תפילת הנפגע.

ב. במדבר [כא,ה] וידבר העם באלוקים ובמשה וגו' ואח"כ וישלח ה' בעם את הנחשים וגו' ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו כי דברנו בה' ובך התפלל אל ה' ויסר מעלינו את הנחש ויתפלל משה בעד העם, וכתב רש"י "ויתפלל משה מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול [תנחומא יט]" ומשמע שאם משה לא היה מתפלל היה חסר במחילה.

ג. בשמואל [א,יב,ז] כשעמ"י בקשו משמואל להמליך עליהם מלך היה בזה זלזול בשמואל [כמש"כ רש"י שם פסוק ז' ד"ה ודעו] וכאשר שמואל הוכיחם על כך והם הכירו שהם חטאו לו ובקשו ממנו שיתפלל עליהם שלא יענשו משמים השיב להם שמואל [שם, יג] "גם אנכי חלילה לי מחטא לה' מחדל להתפלל בעדכם וגו' ", ואיתא במדבר רבה [פרשה יט, כג] וז"ל ומנין שאם סרח אדם לחבירו וא"ל חטאתי שנקרא חוטא אם אינו מוחל לו שנא' גם אנכי חלילה לי מחטא לה' מחדל להתפלל בעדכם אימתי כשבאו ואמרו חטאנו עכ"ל ומשמע שאם לא היה מתפלל בעדכם היה חשיב שאינו מוחל.

ד. וכן מצינו בשמואל [ב,כא] שהיה רעב שלוש שנים על אשר הכרית שאול את מקור פרנסת הגבעונים ובא דוד לפייסם ואמר להם "מה אעשה לכם ובמה אכפר וברכו את נחלת ה'" ופרש"י התפללו עליהם, ומשמע שלא מספיק במה שיכפר ויפייס אותם אלא אלא אף צריך שהם הנפגעים יתפללו בעד הפוגעים- עמ"י כדי שהארץ תתן יבולה.

וכן משמע בר"י מלוניל, ראב"ד ומאירי [הנ"ל בהערה 11] שכתבו שהנפגע צריך להתפלל עבור הפוגע. [וכן הוא בסמ"ע הנ"ל].

ומאידך קשה, דבקרא [נ,ז] בפיוס אחי יוסף שממנו ילפינן ביומא פז: את דין חזרת הפיוס וכן את אופן הפיוס [ראה ב"ח ס"י תרו ס"ק א'] לא הוזכר שבקשו מיוסף שיתפלל עליהם, וכן בגמ' הובאו כמה מעשים של פיוס ובקשת מחילה ולא הוזכר בהם שהנפגע התפלל עבור הפוגע [ראה ברכות כח בעובדא דר"ג ור' יהושע, ובתענית כ בעובדא דראב"ש, ובנדרים נה בעובדא דרבה ורב יוסף, ועוד], וכן בכל הסוגיא ביומא פז: העוסקת בדיני פיוס ומחילה לא הוזכר שהנפגע צריך להתפלל עבור הפוגע, וכן הר"מ והשו"ע וכל הפוסקים [מלבד הסמ"ע הנ"ל] לא כתבו דבר זה,

ונראה דעיקר המחילה היא רק הסרת הקפיידה מהלב לגמרי עד כדי שירצה שחבירו לא יענש ואין התפילה על כך ממהות המחילה, ומה שמצינו במעשים דלעיל שצריך להתפלל נראה שהוא משום שהנפגע כבר היה סובל ועומד בעונש שמים על הפגיעה [כמו שהיה באבימלך שהקב"ה עצר בעד כל רחם לבית אבימלך (בראשית כא, יח), ובנחשים השרפים שכבר נשכו בעם, ובפיוס הגבעונים שהיה רעב בארץ מחמת הפגיעה בהם], שבה אם הנפגע אינו מבקש להסיר העונש מהפוגע הוא מראה שאינו חושש על צערו ועונשו ומראה שנוח לו במה שחברו נענש בעבורו והוי חסרון במחילה.

ומה שמצינו בשמואל [א, יב] ששמואל התפלל בעד אע"פ ששם עדיין לא נענשו, אפשר דכיון שהקב"ה הוריד מטר בימות הקיץ וישראל פחדו מזה הויא כמו שכבר נענשו, ויותר נראה דכיון שעמ"י בקשו משמואל שיתפלל בעדם, אם לא היה מסכים להתפלל היה מראה בזה שאינו מוחל להם בלב שלם.

³⁴ כתב היש"ש [בימות פ"ח ס"י כז] על מעשה דוד והגבעונים "משמע אעפ"י שנתפייס הנלקה מ"מ אין הקב"ה מכפר כ"כ אלא שיתפלל המוחל עצמו עליו, ועל כן ראוי מי שמדקדק בדבר ויראת השם על פניו ועשה בין אדם לחבירו ומפייסו, יבקש ממנו שיתפלל עליו, והמוחל גופו מצוה רבה שיעשה לו רצונו, וכן מצינו נמי באברהם ויתפלל אברהם על אבימלך". [וראה עוד סוף הע' קודמת].

³⁵ כן נראה פשוט שאחרי שמהות המחילה היא בלב [וכנ"ל סעיף ד'] אין הדיבור לחוד מהני, וכן פשוט מתני' יומא פז: אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו, שכל שחבירו אינו מפויס אינו מתכפר, וכן משמע בסמ"ע [חוי"מ ס"י תכב ס"ק ב] שכתב לבאר ראיית המשנה בב"ק צב. מהמעשה דאבימלך שצריך לבקש מחילה וז"ל "ונראה דהלימוד משם דאם היה השי"ת רוצה למחול לו היה מוחל לו בלא תפילת אברהם, אלא למדונו **שצריך לפייסו עד שימוחל לו במחילה גמורה** ואז יתפלל בעדו". וכן משמע ביש"ש [בב"ק פ"ח ס"י סג] גבי הוצאת ש"ר שאין לו מחילה עולמית "ומ"מ מידת ענוה וחסידות שיכוון לכופ את יצרו ולמחול במחילה **גמורה** אף שהדבר קשה", וכן משמע בחיי אדם בצוואתו סעיף כ' [נדפס בספר בית אברהם] שכתב "ואם ח"ו נכשל באיזה דבר לא יניח עד שיבקש ממנו מחילה ולא די בבקשת המחילה רק עד שיכיר שמחל לו **בלב שלם** כמבואר בהלכות יוה"כ פ"י". ובספר אורות אלים [לבעל הפלא יועץ] כתב "הן עתה כל העם אומרים קודם שכיבה הריני מוחל וסולח וכו' אבל מה

ו. למבואר שמהות המחילה היא ההתפייסות הגמורה עד כדי שירצה בלבו שלא יענש הפוגע, כל שמחל בלבו כני"ל הויא מחילה ומתכפר בה הפוגע אף מבלי שאמר זאת בפיו³⁷, ומי"מ נראה שלאחר שהפוגע מבקשו שימחול לו ומחל צריך עוד להראות לו שמחל כדי שהפוגע ידע זאת, שאם אינו עושה כן הרי גם זה מידת אכזריות³⁸. וראה הערה³⁹.

בצע כשאין פיו ולבו שוים וכו' [וכע"ז כתב בספרו פלא יועץ ערך תשובה שכל שהקפידא במקומה עומדת אי"ז מהני]. ובחוט שני [ר"ה ויוהכ"פ עמ' ק'] כתב בשם החזו"א "אמר מרן החזו"א דיסוד ושורש המחילה שצריך לקבל ממי שחטא כנגדו הוא בלב דהיינו שימחה את הקפידא מלבו, והחזו"א היה מבטל את דברי האומר שאם מוחל בפה ובלבו אין מוחל הויא דברים שבלב, דזה אינו דלא שייך דברים שבלב בעניינים שעיקרם הוא בלב". [וכבר יסד כן הרע"א בשו"ת סי' כ"ג ד"ה מ"ש מעכ"ת, שבעניינים התלויים בלב אין אומרים דברים שבלב אינו דברים, עיי"ש]. ועוד כתב [חוי"ש, שם] "דהקוראים מתוך מחזור תפילה זכה ובתוך הדברים אומר שם שמוחל לכל אדם אין בזה שום מעשה מחילה וכו' אמנם אם הוא מתעורר באמת למחול וזוכר מה שציערוהו ובכל זאת מוחל בלב שלם שפיר מהני". וכן נקט בשו"ת אגרות משה [אהע"ז ח"ד סי' מז, ב], וכן הוא בשו"ת אור לציון [ח"ב עמ' קג] שכל שאינו מעביר מלבו לגמרי אי"ז נחשב מחילה. וכן מובא בספר תורת האדם לאדם [עמ' 35-36 הו"ד באשרי האיש] בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל, וכ"כ בשו"ת אז נדברו ח"ה סי' סח, ועוד.

[וראה במילואים ב' אות ה' שיש מקצת הסוברים שמהני מחילת פה לחוד ומה שיש להק' עליהם].

³⁶ באורות אלים [הני"ל בהערה 35] כתב על אלו שאומרים הריני מוחל וסולח ואין פיהם ולבם שוים "וחוששני להם מחטאת", וכ"כ באור לציון [הני"ל] "דאין לומר הריני מוחל וסולח אם עדיין יש לו טינה בלבו דהרי כתוב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני ואיך ידבר שקר לפני הקב"ה", ובעלי שור [ח"ב עמ' רמא] כתב "מי שלא עקר מלבו לגמרי את הקפידא והטינא אסור לומר לו בפה "מחול לך מחול לך" כי זוהי גניבת דעת, ואם מישווא מבקש מחילה בעיוהכ"פ ומוחלים לו בפה אך לא בלב גוזלים לו את כפרת יוהכ"פ שלו וכו' כי הוא סומך על מחילתו, אך מחילתו אינה מחילה והריצוי אינה ריצוי ויוהכ"פ אינו מכפר", וממשיך שם בעובדא מהגר"א לופיאן שנמנע מלמחול בפיו עד שלמד מוסר הרבה משך שבועיים והצליח למחול בלב שלם, עיי"ש. [נמש"כ בכוכבי אור [בנתיבות אור ד"ה הנה בשי"ס] עצה למדת הקפדנות מהגר"א זצ"ל שאם יחטא לו איש ימחול לו תכף בפה מלא ואם אח"כ יהיה לו בלבו עליו יחשוב שהוא עוון גדול שהוא מקפיד על חטא חברו שכבר מחל לו, ולכאורה הדרכתו היא דלא כהני"ל- נראה דאף לדבריו עיצה זו היא רק במי שמוחו שליט על ליבו שכשיחשוב שזה עוון גדול לחזור ולהקפיד אחרי המחילה הוא אכן יסיר כל קפידא מלבו ויהיה שמור מלשוב ולהקפיד, אבל מי שאינו בדרגה זו הרי אדרבה אם ימחול בפיו קודם שנתפייס יגרום לעצמו רעה כל אימת שישוב להקפיד על חברו].

³⁷ כן נראה פשוט אחרי שמהות המחילה היא בלב אי"ז תוספת דיבור או מעשה, וכן משמע מסתימת הראשונים והשו"ע שלא הזכירו שעל המוחל להוציא המחילה בפיו, וכן משמעות הגמ' נדרים נה' דרב יוסף הקפיד על רבא ובא רבא לפייסו בעיוכ"פ ומזג לר' יוסף את הכוס כדי לפייסו דמשמע שלא היתה שם מחילה בפה, ורבא הסתפק בכך שהבין שרב יוסף נתפייס.

וכן מוכח ביוסף אומץ [הזכירו הבי"ח באהע"ז סי' קנה סוף אות ז' בתואר הרב הגדול] סי' תתקסט "מנהג העולם שהולכים לאוהביהם בעיוכ"פ לבקש מחילה ועל הרוב אינו לצורך כי לא חטא להם ואף אם במשגה חטא להם הלא על כל פשעים תכסה אהבתם ובודאי כבר סרה קנאתם ושנאתם מעליהם ולא מן השם הוא זה" והיינו שאחרי שבודאי סרה מלבם הקפידא ומוחלים בלבם כבר הושלמה מחילתם. וכ"כ להדיא בתוספת יוהכ"פ [יומא פז: ד"ה רב שאני] שכל שמחל בלב שלם אע"ג שלא מחל בפיו הויא מחילה וזוכה למעלת המעביר על מדותיו [וציין אליו הרעק"א בגליון השו"ע או"ח סי' תרו], וכן נקט בשו"ת חיים ביד [לגר"ח פאלגי הני"ל אות ו'] דמסברא ודאי שמחילה בלב מהני ובאר "ואפ"י לסוברים דמחילה בלב לא מהני זהו דווקא להפקיע שעבוד ממון בדבר שכבר הוא זכותם משא"כ בדבר הנוגע לכבוד [שב"י אדם לחברו וכיוצא] כל שבלבו גמר למחול הרי הוא מחול". [ומה שהצריך שם עוד מחילה בפה הוא רק לחומרא לצ"ח דעת הרבינו בחי].

וכ"כ בחוט שני [ר"ה ויוהכ"פ עמ' ק] בשם החזו"א "אמר מרן החזו"א דיסוד ושורש המחילה שצריך לקבל ממי שחטא כנגדו הוא בלב דהיינו שימחה הקפידא מלבו".

³⁸ כן נראה אחרי שמשאיר את חברו בהרגשה רעה שלא נמחל לו והרי הוא מרוחק ומוקפד למרות פיוסו. וכן מוכח לכאוי' ממה שנתבאר [לעיל הפיוס הערה 49] שאחרי פיוס ג"פ שאינו זקוק לו כבר זכה לכפרה וא"כ קשה מ"ט אם אינו מוחל אחרי פיוס ג"פ נקרא אכזרי [כמבו' ברמב"ם תשובה ב, ט] הרי אינו מונע בכך את כפרתו, וצ"ל דהאכזריות היא על כך שמשאיר את הפוגע בהרגשה רעה שמקפיד עליו ואינו מוכן למחול לו, ולפ"ז נמצא שאע"פ שהמחילה מצד עצמה אינה זוקקת דיבור מ"מ משום מידת אכזריות צריך המוחל להודיעה למפייס. וראה ברעק"א בהגהותיו לשו"ע תר"ו סי"א על דברי הרמ"א "והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול אם לא שמכוון לטובת המבקש מחילה" שציין לעיין בתוספת יוה"כ [יומא פז:] דכתב דהמקור לרמ"א הוא מהגמ' בעובדא דרב ור"ח, דר"ח מחל לרב בלבו דהויא מחילה [דזוכה בה אף לשכר שמעבירין לו על כל פשעיו] ורק "לטובת רב לא פרסם לו המחילה", ולדבריו נמצא דמש"כ הרמ"א "לא יהיה אכזרי מלמחול אם לא שמכוון לטובת המבקש

ה. עבודת המוחל

א. הדרך להביא עצמו למוחל היא ע"י התבוננות בחרטת המבקש וצער על שפגע, שטבע האדם שהתבוננות זו מעוררת רחמיו ומעבירה קפידתו, וככל שיותר יתבונן בכך וירגיש זאת כך יקבל ליבו יותר את הפיוס ויהיה מוכן אל המחילה.

ב. ואם מרגיש שעדיין לא השתחרר ליבו מלהקפיד יוסיף מחשבה שבמידה שאדם מודד לאחרים כך ימדדו לו ואם הוא לא ימחול גם משמיים לא ימחלו לו⁴⁰, וכן יחשוב שכל שחברו נענש על ידו אינו נכנס למחיצתו של הקב"ה⁴¹, וכן שהמונע עצמו מלמחול אין תפילתו נשמעת⁴², וא"כ מה ירויח בכל קפידתו, ומאיך המוחל זוכה להנהגת מחילה וכפי איכות מחילתו ותשובתו כך ימחלו לו⁴³.

ג. עוד סיוע גדול להגיע לשלמות המחילה יקבל ע"י שיתפלל על טובתו של המבקש, שאחרי שהרצון בטובתו של זה שפגע בו הוא ממש הפכי לרגש ההקפדה עליו הרי שההתעסקות במחשבה על טובתו והתפילה על כך טבעם לבער את ההקפדה⁴⁴.

ד. כשמרגיש הנפגע שאין לו שום קושי להתפלל על המבקש שלא יאונה לו כל רע מחמת פגיעתו בו ידע כי מחילתו שלימה בודאי⁴⁵.

וכן כשיראה עצמו כמי שלעולם לא יזכיר לחברו את הפגיעה [וזאת לא משום שיעצור עצמו אלא רק משום שכבר לא מרגיש שום צורך לכך] הרי זה לו לאות כי אכן מחל.

הסימן שמחל
באמת

מחילה" היינו שאע"פ שבעלמא צריך להודיעו שמחל [כדי שלא ישאר בצער] מ"מ אם מכוון לטובת המבקש יכול למחול בלבו בלי להודיעו [וכן פירש להדיא כה"ח אות ט', ואפשר דכן היא גם כוונת המ"ב ס"ק ט].
³⁹ הנה מצד הטעם שהפוגע ידע שמחל לו א"צ שישמע זאת דווקא מפי המוחל אלא כל שיבין מהתנהגותו שאכן מחל לו סגי בהכי [וכעובדא דרב יוסף ורבא נדרים נהי]. אכן יש עדיפות שהמוחל ישמיע לו זאת בפיו [או יעשה מעשה המורה בעליל על מחילה] כדי להרויח את שיטת רש"י [שו"ת סי' רמה] ושיטת רבינו בחיי [לדעת הגר"ח פאלג'י] שסוברים שמחילה צריכה גם פה [הו"ד במילואים ב'].

⁴⁰ מהרי"ל הל' ליל יום הכפורים "וידע האדם אם הוא אכזר מלמחול גם הקב"ה אינו מוחל לו וכו' ".
⁴¹ שבת קמט: ב"ב כב. תוס ד"ה אנא ענישתיה, והגם שבגמ' שבת הנ"ל מיירי כשעשה פעולה להביא את העונש, מ"מ בתוס' הנ"ל נראה שאף כשהנפגע אינו פועל מאומה כדי שיענש הפוגע אלא רק מקפיד בליבו וניחא ליה בעונש הוי בכלל כל שחברו נענש על ידו.

⁴² א"ר סי' תר"ו ס"ק א' בשם המקובלים, מטה אפרים [שם, ס"ד].
⁴³ וז"ל המ"ב סי' תר"ו בשעה"צ ס"ק ח' "וצריך למחול לחברו אפילו אם עוות כנגדו במזיד ובמרד ואז מוחלים לו ג"כ אפילו על המזידות כמ"ש בגמ' למי נושא עוון למי שעובר על פשע".

ונתחדש כאן בדבריו שאף לאחר בקשת המחילה שאז מחויב למחול איכא להבטחת חז"ל זו [ועי' רש"י ר"ה י"ז: ושע"ת ש"א אות כ"ח. ושמייה"ל שער התבונה פ"ח שמשמע מדבריהם דמיירי במי שאינו מקפיד אף בלי שפייסוהו].

⁴⁴ והראוני שכבר כתב כע"ז הח"ח בקונטרס אהבת ישראל סופ"ד.
⁴⁵ שהרי טבע הנפגע שבשעת קפידתו מסכים לענשו של הפוגע בו, ורק במחילתו האמיתית ישוב רצונו להעברת העונש ממנו. ראה מש"כ הראשונים והסמ"ע הו"ד לעיל הע' 31] שצריך הפוגע לפייסו עד שימחול לו במחילה גמורה ואז יתפלל בעדו. ומשמע שהתפילה בעדו היא בעקבות מחילה גמורה והוא ראייה לה.

מילואים

א. בענין מחלוקת הגרי"ס והח"ח

בקשת מחילה כשאין הנפגע יודע מהפגיעה

הקושיות בדעת
הח"ח

א. כתב הח"ח [הלי' לשה"ר כלל ד סיי"ב] "ואם עבר וסיפר לשה"ר על חברו וכו' וחברו נתגנה עיי"ז בעיני השומעים וכו' צריך לבקש מחילה מחברו על זה וכו' ואפילו אם חבירו אינו יודע עדיין כלל מזה צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין ולבקש ממנו מחילה על זה", וידוע שהגרי"ס זצ"ל נחלק עליו בדין זה משום דאיך אפשר להתיר לצער חברו בגילוי הפגיעה בשביל שרוצה לעשות תשובה. ובמכתב תלמיד הח"ח להג"ר אריה ליב בן הח"ח כתב¹ ששמע מפי הח"ח שהשיב לגרי"ס שדין זה לקח מרבינו יונה [ש"ג, רז] שכתב "אם ישוב בעל הלשון בתשובה, צריך לבקש מחילה לאשר מוצק לו מזעם לשונו וכו' והם לא ידעו כי הדיח עליהם הרעה, יתבייש להודיעם ולגלות אזנם על אשר גמלם רעה", ומבואר שמן הדין צריך להודיעם שסיפר עליהם לשה"ר כדי לבקש מהם מחילה אע"פ שיגרם להם צער מכך² [והביאו הח"ח בבמ"ח שם ס"ק מח]. והנה במכתב הנ"ל לא כתב שהגרי"ס השיב לח"ח על ראייתו מהר"י ומשמע שלא נחלק עליו בהבנת פשטות דברי הר"י³, רק מיאן בדין זה מכח הסברא הנ"ל. ובעקבות הגרי"ס מכח סברא זו נקטו רבים להלכה בדין זה דלא כהח"ח⁴, ויש שהורו שיבקש מחילה מחבירו באופן כללי⁵, וראה הערה⁶.

¹ וז"ל [ספר שיחות הח"ח, נדפס בכל כתבי הח"ח, בקבוצת השיחות שקיבל בן הח"ח מתלמיד אביו, רבי אברהם אבא קוסובסקי] "אכתוב לכת"ר מה ששמעתי מפיו הקדוש בעת שהביא את הספר ח"ח לפני גאון ישראל וקדושו מרן ר"י סלנטר זצוק"ל וקבל ממנו את הספר לעיין בו ואח"כ כאשר בא לפניו אמר לו שיש לו קושיא עצומה על דין אחד בספרו הלכות איסורי לשה"ר [כלל ד' סעיף יב] שאפילו אם חבירו אינו יודע עדיין כלל מזה צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין ולבקש ממנו מחילה עיי"ז כיון שהוא יודע שעל ידו נסבב לו דבר זה, והקשה הלא חבירו לא ידע עד הנה מאומה וכאשר יספר לו יגרום לו צער, ומה חבירו אשם אם הוא חפץ לעשות תשובה, לגרום צער לחבירו. וענה אותו: הלא דין זה לקחתי משערי תשובה לרבינו יונה עכ"ל. וראה בספר הזכרון קדוש ישראל על הגרי"ס [עמ' רכה-רכז] מקורות נוספים על מחלוקתם [אכן זהו המקור הראשון לכולם, היחידי שהוא כלי ראשון להח"ח].

² הנה בספר נתיבות חיים על הח"ח, רצה להעמיד דברי הר"י באופן דכבר יודע הנפגע מצער הפגיעה ורק אינו יודע את זהות הפוגע שבוה אינה מצערו בגילוי, והדבר מוקשה דהר"י בבארו את הקושי לשוב על עוון לה"ר כתב שבעל הלשון "יתבייש להודיעם ולגלות אזנם על אשר גמלם רעה" ומשמע דזה הוי פשיטא ליה דצריך הוא להודיעם ולא בא כלל לחדש דבר זה ואין משמע כלל לחלק חילוקים ולהעמיד סתימת דבריו באופן מסוים מאוד הזה [ואף זאת דווקא באופן שגילוי דבר זה לא יהיה מאחד מקרוביו או רעיו שאז גם בזה יוסיף לו צער], ובפרט דהרי הר"י בא לבאר מדוע תשובת בעל הלשון קשה ואחרי דכבר נחית לאופן שצריך לגלות אוזן הנפגע, טפי הלי"ל דכשאינו יודע כלל מהפגיעה [אופן המצוי לא פחות] לא יוכל בעל הלשון כלל לשוב בתשובה משום דאיכא איסור לגלותו. וראה עוד הערה הבאה.

³ וכן משמע בדברי רבי מאיר קרליץ זצ"ל [שהיה ממקורבי הח"ח] שנדפסו בקדוש ישראל [הנ"ל בהערה הקודמת], וכן מובא שם מרבי בן ציון ברוק ששמע מרבי ישראל יעקב לובצינסקי [משגיח ישיבת ברנוביץ] שבכיס הטלית של הגרי"ס זצ"ל היה מונח ספר מסילת ישרים וספר חפץ חיים ואמר [הגרי"ס] שאין [לו] על הח"ח שום השגה רק על הרבינו יונה, שכתב שבבקשת מחילה על לשה"ר [צריך] לספר לו מה שדיבר עליו והרי בזה יגרום עוד הקפדה יתירא, ומדבריו מבואר שהגרי"ס הסכים שאכן כך דעת הר"י.

⁴ כן הובא בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל [באשרי האיש או"ח ח"ג פ"כ אות ח] "מי שסיפר לשה"ר על חברו ואין חברו יודע מזה ועכשיו רוצה לבקש מחילתו אך יצטער הלה בשמעו על כך, הדין הוא שלא יגלה מה שדיבר עליו אבל צריך לבקש מחילתו על שדיבר עליו" [ואמנם ראה לקמן הערה 15 מהגרי"י זילברשטיין שליט"א בשם הגרי"ש שמועה הפוכה], וכ"כ בהליכות שלמה [עש"ית פ"ג, ס"ה ה"ו] "מי שסיפר לשה"ר על חברו ואין חברו

ב. וצריך להבין מהי סברת הר"י והח"ח שהתירו לגלות את הפגיעה ע"מ לבקש מחילה למרות שיגרם צער לחבירו.

עוד יש שהעירו⁷ על פסק הח"ח ממש"כ במ"ב סי' תר"ו ס"ק ג' "ובשעת בקשת מחילה צריך לפרט מה שחטא לחבירו אם לא כשיודע שחבירו יתבייש מזה כשיפרט החטא אזי לא יפרט אותו" [ומקור דין זה מדברי המגן אברהם], דנראה מזה לכאורה דס"ל כהגרי"ס שבמקום שחבירו יצטער מכך לא יפרט. [וביותר יקשה דהרי הח"ח בבאר מים חיים שם מפנה לעיין בפרטי דיני הפיוס באו"ח סי' תר"ו ושם איתא להדיא דין זה במג"א ובשאר אחרונים שהעתיקוהו⁸.

ג. ובביאור הדבר נראה דהנה יש לעמוד על תחילת לשונות המ"א והמ"ב הנ"ל "בשעת בקשת מחילה צריך לפרט וכו'" דמשמע שאף כשאינו מפרט מה שחטא לחבירו כדי שלא יתבייש מ"מ יש כאן בקשת מחילה, בקשה האמורה לזכות את הפוגע במחילה, ולכאורה אינו מובן איך יתכן שאדם ימחל על פגיעה שאינו יודע כלל מה היא? ובפרט בפגיעה שיש בפירוטה משום בושת לנפגע שבד"כ היא פגיעה קשה והרי ככל שהפגיעה יותר גדולה כך קשה יותר לאדם למחול, ואפילו אחרי פיוס מצוי הקושי.
והנראה לומר בזה, שדברי הפוסקים נסובים על מקרה שכבר ידועה הפגיעה לנפגע, וכשהפוגע מבקש מחילתו אף מבלי לפרט יודע הנפגע על מה הוא מתבקש למחול ועל זה כתבו דמ"מ צריך לכתחילה לפרטה בשעת בקשת המחילה משום מעלה במצות הפיוס [שע"י? החוטא יותר מכניע עצמו לפני הנפגע], אך ודאי אין זה מעכב כלל.

יודע מזה, ואם יגלה לו הדבר כדי לבקש מחילתו יצטער הלה בשמעו על כך לא יגלה לו את הדבר, וכ"כ בחוט שני [הלי' יוה"כ"פ עמ' קו].

⁵ באשרי האיש [הנ"ל בהערה הקודמת] כתב "שלא יגלה מה שדיבר עליו אבל צריך לבקש מחילתו על שדיבר עליו" ונראה דאין כוונתו שיבקש מחילה באופן שיאמר לו שדיבר עליו מבלי לגלות מה שדיבר עליו, דבאופן זה הרי יגרום לו צער על הפגיעה [ועוד נוסף בזה צער התהייה והדאגה על שאינו יודע גודל הפגיעה שפגעו בו], אלא כוונתו שיבקש ממנו מחילה בסתמא אם פגע בו. וכן הביא במועדים וזמנים [ח"א סי' נד] ששמע מהגר"א דסלר זצ"ל שדעת הגרי"ס שכה"ג ראוי לבקש בסתם "שאם פגע מבקש על הכל סליחה", וכ"כ בדרך שיחה [ח"א עמ' תרכג] שיבקש מחילה בסתם ולא יפרט מה היה.

⁶ ויש לדון בדבריהם איזה תועלת יש בבקשת מחילה בסתמא, דמסתבר שאם המוחל אינו יודע מהפגיעה ואינו יודע על מה הוא מוחל לא חשיב מחילה [דבשלמא על פגיעות קלות המצויות כעקיפת תור, גזל שינה וכיוצא"ב שיש אומדנא שאם היה יודע מהן היה מוכן למחול, אפשר שעליהן בקשת מחילה בסתמא מהני, דהנפגע יהיה דעתיה שיתכן שפגע בו באיזה פגיעה קלה ועל דעת זה מוחל, אבל פגיעות קשות שאין אומדנא שימחול בלי פיוס מנלן שתועיל בקשת מחילה סתמית], וכן מוכח ברבינו יונה והח"ח שנקטו שאין אפשרות להשיג מחילה מבלי שיודיע לו את הפגיעה והיינו דלא מהני מה שיבקש ממנו מחילה בסתמא אם פגע בו, וגם הגרי"ס עצמו שחלק על הח"ח בדין משמע במקורות הנ"ל דס"ל בדבר זה כהח"ח שא"א להשיג מחילה וכפרה מבלי שיודיע לנפגע את מהות הפגיעה, וכל טענתו היתה רק איך אפשר להתיר לפוגע לצער את חבירו בעבור רצונו לעשות תשובה ולהתכפר, וכן כתב בהליכות שלמה [עשיית פ"ג סעיף ה'] "בקשת מחילה באופן כללי שמבקש מחברו מחילה על כל מה שחטא לו מועילה לפגיעה קלה בלבד", וכ"כ בחוט שני הנ"ל שבאופן שע"י גילוי הפגיעה יצער את חבירו [ואין לו לגלות את הפגיעה] "עוון לשה"ר ישאר בידו ללא מחילה".

⁷ כן העירו בחוט שני [הלי' יוה"כ עמ' קו] ובהערות בספר הליכות שלמה [שם הע' 24] ובספר נתיבות חיים על הח"ח [שם].

⁸ ובהערות בספר הליכות שלמה הציעו לתרץ בחילוק בין צער לבושת, שהמ"ב דבר באופן שיגרם לו מכך ממש בושת שבזה עליו להמנע מגילוי החטא ואילו הח"ח דבר באופן שיגרם לו רק צער בעלמא שבזה יש לו לגלות. ובחוט שני העמיד את דברי הח"ח באופן שאף אין בו גרמת צער. והדברים מוקשים אחרי שהח"ח סתם הדין שיש לגלות החטא וקשה מאוד להעמיד בסתימתו שדבר רק באפנים שאין בהם בושת [ואצ"ל שאין בהם אפילו צער], וביותר אחרי שפירש להדיא בדבריו שחבירו "נתגנה" [וכ"כ במ"ח ס"ק מח "שגינה אותו"] ובגילוי גנאי איכא בושת [ואצ"ל צער].

וממילא פשוט שאם חבירו יתבייש מכך אין לו לפרט דמהיכי תיתי שיהא מותר לצער את חבירו בשביל מעלה במצוה⁹.

ראיה לישוב
הני"ל

ד. ובאמת כבר בב"ח [שם] [שהוא מקורו של המ"א לעצם דין פירוט החטא לחבירו] מוכח דאיירי בחטא שכבר ידוע לחבירו.

דהנה הב"ח הביא דברי מהר"ש שצריך לפרט החטא לחבירו וכתב הב"ח דכן עיקר דכמו דצריך לפרט החטא בוידויו לפני המקום ה"ה נמי בוידויו לפני חבירו דאין לחלק בין עבירות שבינו לבין המקום לבינו ובין חבירו, עכתו"ד.

והנה בחטא שאינו ידוע לנפגע פשיטא דצריך להודיעו דהרי בלי זה אי אפשר להשיג מחילתו, וא"צ לטעם שהוא כמו בין אדם למקום¹⁰, אלא ודאי איירי בחטא שכבר ידוע לנפגע ועל זה כתב דמ"מ צריך לפרט דומיא דפירוט החטא בוידויו לפני המקום [דגם שם החטא הרי ידוע לקב"ה].

והראוני שכן הבין המקור חיים [לבעל החוות יאיר] בדברי הב"ח דכתב שם וז"ל "הב"ח [כתב] צריך לפרש סרחונו כסי' תר"ז ולא נהירא כמ"ש בעצמו ונ"ל דעכ"פ כשסרח הן בדבור הן במעשה **וחבירו לא ידע** צריך להודיעו ולבקש [מחילה] וכו' " עכ"ל, ומשמע להדיא שהבין בפשיטות דהב"ח איירי בחטא הידוע לחברו.

ה. נמצא דהח"ח והמ"ב דברו כ"א בענין אחר ואין מקום כלל להקשות מזל"ז.

הח"ח איירי באופן שחבירו "אינו יודע כלל מזה", דצריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין וכו', ומשום דבזה א"א להשיג מחילתו מבלי שידע על מה הוא מתבקש למחול [ובעצם סברת ההיתר לצערו יעוין לקמן], ואילו המ"ב איירי במקום שחבירו יודע מה שחטא לו דבזה שייך לזכות למחילתו גם מבלי לפרט הדבר וממילא באופן שהלה יתבייש מכך אין היתר לצערו בשביל להרויח המעלה של פירוט החטא [וכנ"ל אות ג].

ו. ולעצם טענת הגר"ס זצ"ל דאין היתר לצער אדם בשביל להשיג לעצמו כפרה, אפשר ליישב דעת הר"י והח"ח דהגם שזו סברא פשוטה ומוסכמת מ"מ פשוט שהכל תלוי בדעת הנפגע, שכל שמסכים הנפגע לקבל ע"ע את הצער תו לית לן בה.

ביאור סברת
הר"י והח"ח

ובענינו נראה דדעת כל אדם שחפץ הוא לדעת את כל הקורה אותו, לטוב ולמוטב, ואם אירע שפגעו בו רוצה הוא לדעת מה וע"י מי אע"ג שידיעה זו כרוכה בצער, ודבר זה הוא מיסוד כבודו של אדם שידע מה קורה איתו בעולמו ולא יהיה תלוש מהמציאות

⁹ ונראה דבזה מדוקדק היטב לשון רבינו המשנה ברורה. דהנה דברי המ"ב הני"ל הם ממש תוכן דברי המ"א שכתב "וני"ל דאם חבירו מתבייש בזה לא יפרוט אותו" [והמ"ב העתיקו בהשמטת תיבת "וני"ל]. והמ"ב לא ציין מקורו וצ"ל אמאי. ולהאמור [דאיירי בפגיעה הידועה לנפגע] נראה דהמ"ב החשיב דין זה כמילתא דפשיטא שא"צ לו מקור. דאף אם המ"א לא היה אומר- היה אומר- הוא מדנפשיה כדבר פשוט. [ומה שהמ"א כתב הלשון "וני"ל" אפשר דבא רק לציין דדבר זה אין מקורו מהב"ח כתחילת דיבורו אלא מדברי עצמו, ולא בא לומר שיש בזה איזה דבר חידוש שצריך להאמר בלשון של נ"ל].

¹⁰ ובפרט שפירוט החטא בבין אדם למקום אינו דין מוסכם [דלהב"י ועוד א"צ לפרט מן הדין] ואילו בבין אדם לחברו הוא דין פשוט [וכדלעיל הע' 5 שא"א למחילה בלעדי הפירוט] ותקשי לן אמאי תלה הב"ח את הפשוט בשאינו פשוט.

כאחד מחסרי הדעת¹¹. [וסמך לדבר הנוהג שבעולם שמודיעים זל"ז כל מיני שמועות רעות שמצערות (כגון פיגועים ומחלות רח"ל וכיוצ"ב) ואין חוששים לאיסור בדבר שכן כך הוא טבע האדם שרוצה לדעת מהחדשות וכל שכן שרוצה לדעת אודות קרוביו וידידיו הגם שמצטער בגינם טפי, וכל שכן אודות עצמו, שרוצה לדעת את כל הקורה איתו].

ולפי"ז אין טעם להמנע מגילוי הפגיעה כדי לא לגרום צער לחבירו, ואדרבה, נצרך הוא לגלותה כדי לפייסו ולבקש מחילתו. ונראה דזוהי סברת הרבינו יונה והח"ח שהצריכו לגלות לו. [וכך נקט לדינא גם המקור חיים (הנ"ל סוף אות ד')¹². וראה הערה ביאור נוסף בדעת הח"ח ודעימיה¹³.

ז. נמצא דלדעת המ"ב אין להמנע מלפרט החטא מחמת שחבירו יתבייש מכך אלא רק במקום שהחטא כבר ידוע לנפגע, אבל במקום שאין החטא ידוע לו אף שתהיה לו בושת כשישמע את מעשה הפגיעה מ"מ רצונו של כל אדם לדעת את כל פרטי הנעשה איתו, ומשום כך מותר לגלות לו. ועל מנת לשוב בתשובה ולפייס חבירו ולבקש מחילתו אף צריך ומחויב הוא בכך.

דעת המ"ב

---

¹¹ תדע, שכל שמתרמוז אדם על איזו פגיעה בו, הוא **תיכף ומיד** חוקר ודורש לדעתה ולא נמנע כלל וכלל מחמת שמא יצטער מידיעת הדבר.

ואף בנידו"ד שעדיין אינו יודע מאומה ואינו מתענין במאומה מ"מ סברא היא דסתם אדם רצונו הוא לעולם לדעת את כל אשר אירע לו וחפץ בגילוי.

¹² ובדעת הגר"ס אפשר דסבר דמ"מ אין סברא זו מוכרחת דיתכנו אפנים שאדם לא ירצה לדעת. מ"מ נראה שאחרי שלהאמור כבר אין קושיא על סברת הח"ח הרי שאין לנו סיבה לנטות מדבריו ועכ"פ בודאי שלא להתעלם מהם לגמרי וכדלקמן אות ח'.

¹³ הנה בקובץ הערות [להגר"א וסרמן סי' ע'] כתב "דכל איסורים שבין אדם לחבירו אינן איסורין אלא דרך קלקול והשחתה שלא לצורך", והביא הרבה דוגמאות לדבר עיי"ש, [וכע"ז כתב בדעת חכמה ומוסר ח"ב מאמר י] והכא נמי בנידו"ד אפשר דכיון שאין המספר מכוון כלל לצער את חבירו אלא אדרבה רק לתועלת הפיוס והמחילה אין איסור אונאת דברים בדבר, ועיין.

וכעין סברא זו שכתב הגר"א משמע גם בח"ח גופיה בכמה מקומות: בהלכות לשה"ר [כלל ד' סעיף י'] בבארו את התר ספור לה"ר לתועלת "כי העיקר מה שהזהירה התורה בלשה"ר אפי' על אמת הוא אם כוונתו לבזות את חבירו ולשמוח בקלונו אבל אם כונתו לשמור את חבירו שלא ילמד ממעשיו פשוט דמותר", ובכלל י' סעיף ד' בענין התר ספור לה"ר משום קנאת האמת כתב וז"ל "גם זה איננו בכלל לשה"ר ולתועלת יחשב כיון שעכ"פ אין מכוין להנות מהפגם ההוא שהוא נותן בחבירו רק לקנא לאמת", וכיוצ"ב כתב בעוד מקומות [לשה"ר כלל א' במ"ח סק"ג בסופו, והל' רכילות כלל ט' בבמ"ח ס"ק א' "דהיכא דאין עיקר הכונה לגנותו של זה רק לטובתו של זה תו לא נקרא רכיל" ועוד]. ואף דהח"ח איירי רק באיסורי לה"ר ורכילות ולא בכלל האיסורין שבין אדם לחבירו, מ"מ אחרי שהתר זה דלתועלת לא נלמד מקרא או מדרשה אלא סברא הוא- סברא זו שייכת בכלל איסורים שבין אדם לחבירו [שכולם אינם איסורים בעצמותם כמאכלות אסורות אלא דהתורה רק אסרה הנהגות פסולות ומושחתות בין אדם לחברו וממילא כשהדבר לתועלת מותר הוא].

ח. ומעתה אחרי שהרבינו יונה¹⁴ והמקור חיים והח"ח התירו ואף הצריכו מן הדין את החוטא לגלות חטאו לחבירו נראה לכאוי שהסומך עליהם לא הפסיד¹⁵ ויוכל עי"ז לזכות למחילה ולכפרה¹⁶.

¹⁴ יש שרצו לדחות את מקור הח"ח מהר"י לומר שכל דברי הר"י הם רק באופן שכבר נודעה לו הרעה שנעשתה עמו אך אינו יודע מי עשאה, שבכה"ג ניחא ליה שידע מי הוא הפוגע ואין לו בגילוי הדבר תוספת צער [נראה מש"כ לעיל (הפיוס ס"ג) דבאופן זה נראה דהגר"ס יסכים לדעת הח"ח] אבל באופן שיגרם לו צער אסור לגלות. ואין נראה כן דהרי גם לדבריהם שהר"י דבר רק באופן זה עדיין תיקשי לן מה שסתם שצריך לגלות, ועוד שהרי פעמים שאף בזה יגרם לו צער כגון שהפוגע הוא אחד מקרוביו או אוהביו, ואמאי הר"י לא חלק בדבר. ובאמת יש להזכיר כן מעצם מהלך דברי הר"י, דהר"י [אות רב] בא לבאר מ"ט עוון לשה"ר שקול כנגד ג' עבירות החמורות [וכתב בזה חמשה טעמים, ומתוכם ארבעה המבארים שתשובתו קשה, עי"ש באותיות רב-רז] ובאות רז כתב וז"ל והרביעי אם ישוב בעל הלשון בתשובה צריך לבקש מחילה וכו' והוא לא יזכור וכו' גם רבים מאשר זוכר כי אותם עכר וכו' יתבייש להודיעם וכו' עכ"ד, ואם נימא דס"ל כהגר"ס שבאופן שאין הנפגע יודע שיד אדם היתה בדבר יש איסור לפוגע לגלות אזנו שפגע בו ולבקש מחילתו, אי"כ מ"ט הר"י שטרך להאריך ולבאר בארבעה טעמים כמה תשובתו קשה שתק מלהזכיר את האופן הזה שבו לא רק שקשה היא תשובתו אלא היא אף מנועה לגמרי ע"פ דין [ועוד שזה אופן מצוי], ומזה נראה שהר"י לא חילק בין האופנים וס"ל שבכל גוונא צריך להודיע לנפגע [וכל הקושי שיש בבקשת מחילתו הוא רק הבושה - שיתבייש להודיעם ולגלות אזנם]. [נראה מה שהבאנו לעיל הע' 2 שהגר"ס עצמו התבטא שהשגתו איננה על הח"ח רק על הרבינו יונה].

¹⁵ ובפרט אחרי שרבינו המ"ב יהיב דעתיה להשגת הגר"ס זצ"ל ואעפ"כ עמד על פסקו. [נראיתי מובא (ספר מקראי קדש - יום הכיפורים פ"ב סוסי"י ד') דהגה"צ רבי שלמה וולבה זצ"ל נקט כן וכשנשאל שהרי זו מחלוקת והגר"ס פסק שאין לבקש, השיב שמסתבר שהלכה כהמ"ב עתו"ד, ואפשר דזה טעמו].

שוב הראוני שכהוראה זו הובא בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל [נדפס בעלינו לשבח דברים חלק השו"ת ס"י קלח] שנשאל האם ראוי לפוגע לגלות לנפגע שדבר עליו סרה באופן שיצטער מזה והשיב דיש לבקש מחילה אפילו במקום שזה יגרם צער לחבירו כי "זכות גדולה היא לשמעון שישמע חרפתו ויסלח וכדאי לוי". [וצ"ע מספר אשרי האיש (לעיל הע' 3) ששם הובא בשמו שיבקש מסתמא מבלי להודיעו מהפגיעה].

ובאמת דבר ידוע הוא דבהעדר סיבה מכרחת הרי שבכל מקום שתימצא איזו פלוגתא בין המ"ב לבין אחד מהאחרונים שלפניו אנו הולכים אחרי הכרעת המ"ב שהתקבל בכלל ישראל כפוסק אחרון, וכ"ש אם ימצא למ"ב חבר אחד מהאחרונים [וכ"ש אם עוד יהיה זה אחד מראשוני האחרונים כדוגמת החוות יאיר], וכ"ש אם יהיה למ"ב בזה מקור מאחד מרבתינו הראשוני המפורסמים ז"ל.

¹⁶ משא"כ אם לא יגלה חטאו לא יוכל להתכפר כדלעיל הע' 6.

ב. במהות המחילה*

האם המחילה היא בלב או בפה והאם מועילה מחילת קטן

א. תנן [יומא פה:]: "עבירות שבין אדם לחבירו אין יוהכ"פ מכפר עד שירצה את חבירו", מבואר שהפוגע בחבירו חייב לפייסו כי המובן של ריצוי הוא פיוס שהוא הסרת קפיידא מהלב¹. ומאידך במשנה [ב"ק צב:]: איתא "אע"פ שהוא נותן לו [דמי בושטן] אין נמחל לו עד שיבקש ממנו [מחילה]² שנא' ועתה השב אשת האיש וגו' ", וצריך לדעת מה תוכנה של בקשת מחילה זו³, האם היא בקשה מחבירו שיתרצה לו והיינו שיסיר את הקפיידא מלבו, והמשנה ביומא מבארת שבדבר זה תלויה הכפרה, והמשנה בב"ק מבארת חובת הפוגע לבקשו מהנפגע שיסיר קפיידתו, או שבקשת המחילה היא שלב נוסף שמלבד מה שצריך לפייס את חבירו כדי שיסיר קפיידתו עוד צריך לבקש ממנו שימחול לו [ויתבאר לקמן אות ג' מהו התוכן של מחילה זו]. ולפי"ז צ"ל דהריצוי הנזכר במתני' יומא שמכפר הוא לא רק הסרת הקפיידא אלא ריצוי שלם הכולל אף את מחילת הנפגע.

שינוי לשונות המשנה

ב. ונראה להביא כמה ראיות שמחילה אינה רק התפייסות, אלא היא שלב נוסף הנצרך לכפרת הפוגע.

מחילה אינה רק הסרת הקפיידא

א. בשו"ת רש"י [סי' רמה] איתא על שנים שנתקוטטו והכה האחד את חבירו וכשבא המכה לבקש מחילה נשבע המוכה שלא למחול לחבירו, וכשעברה חמתו נתחרט מן השבועה ורוצה למחול, ונשאל רש"י "ואם תמצי לומר דחיללא שבועה [האם] יכול לנשקו ולדבר עמו באהבה ובחיבה הואיל ואינו מוציא מחילה מפיו או לאו". והשיב רש"י שהשבועה חלה, והוסיף "ולחבקו ולנשקו אי אפשר שאין לך מחילה גדולה מזו", עיי"ש, וחזינן שבשעה שהשאלה הופנתה לרש"י המוכה כבר היה מרוצה ומפוייס שהרי הוא רצה למחול למכה ורק השבועה עיכבה בידו [כדאמר "נשבועתי שלא למחול ואיני יודע מה לעשות"].

ויתירא מזו, המוכה היה מוכן אפי' לחבק ולנשק את מכהו ולהביע בזה את אהבתו אליו והיינו שהסיר לגמרי את הקפיידא מלבו, ואם נימא דכל המחילה היא רק ההתפייסות של הנפגע והסרת קפיידתו מה שייך עוד לדון כאן האם הוא רשאי למחול?

¹ וכמ"ש רש"י [ויקרא כו, לד] "תרצה הארץ, תפייס את כעס המקום", ובמצודות ציון [משלי יג, ב] "וכאב את בן ירצה, לשון ריצוי ופיוס".

² במשניות לפנינו לא כתוב תיבת מחילה, אכן בכת"י [דק"ס], וברי"ף [לג, א] ואו"י [פסקי ב"ק סי' שעו] הגירסא עד שיבקש ממנו מחילה [ולשון מחילה מוזכר בגמ' ברכות כח. תענית כ: ובהרבה ראשונים ופוסקים].

³ לשון מחילה הוא לשון ביטול והתרה, והיינו שמבקש מחבירו שיסיר ויבטל לגמרי הקפיידא מלבו כאילו החטא לא היה. [ראה בשו"ת מהר"י אסאד (חיו"ד סי' שצא) שמחילה פירושו ביטול הדבר, ומבואר בגמ' חגיגה י' ע"א שהמחילה הוא מלשון "לא יחל דברו" [במדבר ל, א] והוא לשון ביטול כדתרגם האונקלוס שם "לא יבטל פתגמיא", וכ"ה ברש"י בב"ב ח. ד"ה ויחלו וסוטה י' ע"א ועוד, ובשו"ת הרשב"א (המיוחסות לרמב"ן, סי' רסב) כתב "ומחילה ויחל הכל ענין אחד, שלשון לא יחל לא יתיר והענין כמתיר קשר שחוזר הענין כאילו לא היה וכו' ומחילה ג"כ שעושה את החוב או את החטא כאילו לא היה", וראה בסידור בית יעקב (להגר"י עמדין) בברכת יסלח לנו שפי' לשון מחל "הוא ענין המחילה והמחיקה לגמרי יותר מסליחה".

*בהכנת מאמר זה נעזרנו במאמרו של הרב מאיר בראלי שליט"א [הובא באוצר החכמה].

וכן יקשה מה הטעם שהצריך רש"י [שם] את הפוגע לכנס עשרה אנשים שיכריזו מחול לך כדי שהפוגע יוכל להתכפר לאחר שהנפגע כבר מרוצה ומפוייס, ומוכח איפוא ברש"י שהמחילה היא שלב נוסף מעבר לריצוי.

ב. וכן משמע ברבינו בחיי [בראשית נ, יז] שכתב "והנה אחיו [של יוסף] בקשו ממנו מחילה ולא הזכיר הכתוב שמחל להם וכו' ואע"פ שהזכיר הכתוב וינחם אותם וידבר על לבם שנראה בזה **שהיה להם ריצוי מיוסף** מכל מקום לא ראינו שיזכיר הכתוב מחילה ביוסף וכו' וא"כ מתו בעוונם בלא מחילת יוסף **ואי אפשר להתכפר עוונם רק במחילתו**, ועל כן הוצרך העונש... להפקד אחר זמן בענין עשרה הרוגי מלכות", ומבואר בדבריו שמלבד ההתרצות דרושה גם מחילה.

ג. וכן מדויק ברמב"ם [תשובה פ"ב ה"ט] שכתב "אף על פי שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחול לו", ומשמע שהם ב' דברים א. "צריך לרצותו" הוא הפיוס והסרת הקפידא. ב. ואח"כ צריך עוד "לשאול ממנו שימחול לו"⁴.

וצריך איפוא לדעת מה התוכן של בקשת המחילה כאשר הנפגע כבר מפוייס ומרוצה.

ג. והנראה בכמה ראשונים שמהות המחילה היא **הרצון שהפוגע לא יענש** על מה שפגע בו⁵ ואין די במה שהסיר הנפגע את קפידתו.

ובזה יובנו דברי רבינו בחיי ומשמעויות הרמב"ם שיתכן ריצוי שיש בו הסרת הקפידא ועדיין חסירה בו המחילה שהיא הרצון שלא יענש הפוגע.⁶

ובטעם הדבר שלא די בהסרת הקפידא נראה לבאר דכאשר הנפגע קבל פיוס והסיר קפידתו זה הועיל רק להפסיק את צערו הנמשך כל זמן שמקפיד, אך עדיין אין בזה תיקון לצער העבר לעקור אותו מעיקרא, ומשמים אין מחילה לפוגע עד שהנפגע [שמחמת צערו התחייב בעונש] יוסיף רצונו להסיר עונשו.⁷

⁴ וכע"ז כתב [שם] בהמשך ההלכה "ואפילו לא הקניט את חברו אלא בדברים צריך לפייסו ולפגע בו עד שימחול לו" וגם כאן הזכיר ב' דברים א. צריך לפייסו והוא הריצוי. ב. ולפגע בו [לבקש ולהפציר בו] עד שימחול לו.

וכן נראה בר"מ [שם הלכה י'] "אסור לאדם שיהיה אכזרי ולא יתפייס, אלא יהיה נוח לרצות וקשה לכעוס, ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול **מוחל בלבב שלם ובנפש חפצה**" ונראה דכונתו במה שכפל דבריו א. שבשעת הפיוס שהפוגע מרצהו יהיה נוח לרצות והיינו שיסיר הקפידא, ב. ובשעה שמבקש ממנו למחול, מוחל בלב שלם ובנפש חפצה.

וכן נראה בהמשך דבריו [שם] שכתב "וזה דרכם של זרע ישראל אבל הגויים ערלי לב אין כן וכו' וכן הוא אומר על הגבעונים לפי **שלא מחלו ולא נתפייסו** והגבעונים לא מבני ישראל המה" והיינו שהגבעונים לא רק שלא הסכימו למחול אלא אפי' לא נתפייסו שהוא שלב קודם למחילה.

⁵ כן נראה בביאור מתני' ב"ק צב. בר"י מלוניל, מאירי, ראב"ד, ריטב"א ועוד, הו"ד בקונטרס מדיני המחילה ס"ד הע' 31.

ואידך ראשונים ופוסקים שלא הזכירו זאת אפשר משום דס"ל דרצון זה נמצא הוא ממילא בלב כל יהודי שליבו שלם עם חברו וא"צ לפרשו, דהרי לאחר הסרת הקפידא **לגמרי** שב ליבו לחברו.

⁶ אמנם עדיין אי"ז מיישב דברי רש"י הנ"ל שהרי הנפגע שם רצה למחול [שלא יענש הפוגע] ואעפ"כ לא היה סגי בהכי [ויתבאר לקמן אות ז'].

⁷ דוגמת הא דמצינו [ברכות כח:] בקפידת חכמים על ר"ג על שציער את רבי יהושע, שכשמצאו שרבי יהושע נתפייס ירצה שישבו את ר"ג לנשיאותו א"ל ר"ע כלום עשינו אלא בשביל כבודך, למחר אני ואתה נשכים לפתחו. שוב הראוני בזו"ח [סוף מדרש איכה] על מחילת יוסף לאחיו "כיון דאיהו מחיל מאן אית ליה לתרעא [לדרוש] על חוביהו".

ד. ולמבואר שהמפייס את חבירו וחבירו כבר אינו מקפיד עליו אך עדיין אינו מוחל לו [שלא יענש על מה שפגע בו] עוד לא נתכפר לו, נמצא שמי שפגע בחבירו והלה עוד לא מחל, אע"פ שעבר זמן רב ונשכח הדבר מלב הנפגע עדיין אין לו כפרה עד שימחל לו⁸.

ה. וצריך לדעת אם המוחל לחבירו בפיו אך בלבו אינו מוחל הוי מחילה.

הנה יש אומרים דמהני להחשב מחילה? אבל דעת רבים דלא מהני עד שחבירו יתפייס¹⁰, וכפשטות מתני' דיומא "עד שירצה את חברו", וכן משמעות הראשונים שמהות המחילה היא בלב¹¹.

ו. ובאופן שמחל בלבו לגמרי עד כדי שרוצה שלא יענש חבירו על שפגע בו, צריך לדעת אם די בכך או שצריך לעוד איזה דיבור או מעשה של מחילה.

הנה בשו"ת רש"י הנ"ל [אות ב'] מבואר שלמרות שהנפגע היה מפויס בליבו לגמרי ורצה למחול לפוגע ואף לחבקו ולנשקו מ"מ עדיין לא חשיבה ליה מחילה עד שימחל בפיו או יעשה מעשה [כמו נישוק וחיבוק] המורה על מחילה.

וכן למד בשו"ת חיים ביד לגר"ח פאלגיי [סי' נו] בדעת הרבינו בחיי [הו"ד לעיל ב'] דלא מהני עד שימחול בפה, וכתב ע"ז שהגם שמסברא ודאי מחילה בלב מהני, מ"מ לצאת יד"ח הרב רבינו בחיי נראה שיבקש מחילה וגם המוחל ימחול לו בפירוש, וכן משמע

⁸ וכן נקט בפשיטות בחוט שני ה' יו"כ סי' תר"ו סוס"ק ד' ובס"ק י"י.

⁹ כן הובא במ"ב דרשו סי' תרו הערה 1 בשם הגרש"ז מקלם, ובספר תורת הלשון [עמ' 114] בשם הגר"י פישר זצ"ל. [וראה עוד לקמן הערה 18 מש"כ לבאר טעמים והקושי שבדבריהם].

ולשיטתם יש לבאר מתני' דיומא "עד שירצה את חברו" דלא כפשטותה שכלי ריצוי אין כפרה אלא כל מה שהצריכה המשנה את הריצוי הוא רק משום שהוא הדרך הטבעית והרגילה להגיע אל המחילה המכפרת, ולא איכפ"ל מהשארית הקפידה בלב. והנה מלבד הדוחק לומר דמתני' נקטה רק את הדרך לכפרה ולא את עצם הדבר המכפר, עוד תיקשי לן להעמיס זאת אמתני' שמבואר ענינה לפרוט דברים **המכפרים** - תשובה, קרבן, יוה"כ, מיתה, ריצוי חברו [וגם פורטת היא מאידך גיסא את המעכבים את הכפרה - אחטא ואשוב, אחטא ויוה"כ מכפר]. ויש שהביאו מקור מגליוני הש"ס שכתב [קדושין מט: ד"ה ודברים שבלב] "המבייש את חבירו וכדומה ומחל לו בפיו אע"פ שלא מחל לו בלבו אמרינן ביה ג"כ דברים שבלב אינם דברים, נימוקי מהר"ר מנחם מירזבורד" עכ"ל, והנה דברי הנימוקי מהר"מ נדפסו בסוף שו"ת מהר"י וויל וכפי שציין לזה הגליוני הש"ס, ושם נראה דמיירי במחילת חוב **ממון** דז"ל "דין כיון שראובן בעצמו מודה **שנתפטר** בסתם אבל בלב לא מחל לו דברים שבלב אינם דברים" והלשון נתפטר משמע מחילת ממון, וצ"ב מהיכן למד הגליוני הש"ס דס"ל שגם במחילת ביוש וכדומה אמרינן דברים שבלב אינם דברים, ולכאוי נראה לפרש בפשטות גם כונת הגליוני הש"ס דמיירי במבייש את חבירו באופן שחייב לשלם לו בושת והלה מחל לו בפיו דתו אינו חייב לשלם. וכן משמע מדציין לעיין בשו"ת תשב"ץ ח"א סי' צד, צה ושם מיירי בדברים שבלב אינם דברים גבי ממון עיי"ש, ולפי"ז אין מקור בגליוני הש"ס דמחילת פה לבדה מהני על פגיעה שאינה ממון.

ויש שהביאו מקור מהכוכבי אור [בנתיבות אור ד"ה הנה בש"ס] שכתב "עצה למדת הקפדנות מהגר"י זצ"ל שאם יחטא לו איש ימחול לו תיכף בפה מלא ואם אח"כ יהיה לו בלבו עליו יחשוב שהוא עוון גדול שהוא מקפיד על חבירו על חטא שכבר מחל לו", ומשמע מדבריו שכל שמחל בפה אע"פ שעדיין מקפיד הויא מחילה, אמנם אפשר לדחות שכוונתו **שבשעה שימחל** בפיו יתחזק להסיר הקפיידא מלבו וימחול אז בלב שלם ודבר זה יועיל למנוע מלשוב ולהקפיד עליו כמש"כ שם "ואם אח"כ יהיה בלבו עליו".

¹⁰ כן משמע בסמ"ע [חו"מ סי' תכב ס"ק ב] וביש"ש [בב"ק פ"ח סג] ובחיי אדם בצוואתו, וכן נקטו הפלא יועץ החזו"א, האגרו"מ, הגר"י אלישיב, האור לציון, החוט שני ובשו"ת אז נדברו ועוד. [הו"ד בדיני הפיוס הערה 35]

¹¹ כן משמע בר"י מלונל בב"ק צב. שכתב "שימחול לו **בלב שלם** שיתפלל עליו שלא יענישו בעבורו", וכעיי"ז במאירי [שם] "שתבקש ממנו עד שימחול לך **בלב טוב** כ"כ עד שיהא מתפלל בעדך". וכן משמע בר"מ [תשובה ב,ט] שכתב שאסור לאדם שיהיה אכזרי **ולא יתפייס אלא יהיה נוח לרצות** וקשה לכעוס ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול ימחול **בלב שלם** ובנפש חפצה" משמע דלא סגי שימחול בפה אלא צריך גם להתפייס בלב ברגשותיו כדי שתהיה המחילה בלב שלם [אכן מהרמב"ם אין ראייה דמעכב בכפרה דאפשר ד"בלב שלם" הוא דומיא ד"נפש חפצה" שזה רק אופן המושלם של המחילה].

בילקוט ואתחנן שצריך מחילה בפירוש¹² עכ"ד, וכן משמע קצת בכמה אחרונים שצריך מחילה בפה¹³.

אמנם בגמ'¹⁴, וכן מסתימת הראשונים והשו"ע [שלא הזכירו שעל המוחל להוציא המחילה בפיו] משמע שכל שהנפגע מפויס בלבו לגמרי ה"ז מחילה¹⁵. וכן מוכח שנקטו כמה אחרונים¹⁶. וגם בדעת רש"י ורבינו בחיי יש מקום לדון, ראה הערה¹⁷.

---

¹² דאיתא בילקוט ואתחנן עה"פ ויתעבר ה' בי למענכם א"ל משה לישראל הרבה ציערתי אתכם על התורה ועל המצוות ועכשיו מחלו לי, באו ואמרו לו אדונינו רבינו מחול לך, ואף ישראל עמדו לפניו אמרו לו הרבה הכעסנוך והרבינו עליך טורח מחול לנו, אמר להם מחול לכם עכ"ל, וכתב ע"ז הגר"ח פלאגי הרי שצריך מחילה בפירוש, ונראה דכוונתו להוכיח זאת ממה שכתוב שעמ"י וכן משה מחלו בפייה ולא הסתפקו במחילה בלב. ונראה להעיר דלכאורה אינו ראה דאפשר שמחילה בלב סגי והם מחלו ז"ל בפה כדי שידע המבקש שאכן מחלו לו.

¹³ בבן איש חי [פ' וילך אות ו'] כתב "ואם הבן שוטה ולא ביקש [מחילה מאו"א] הם יתנו לו מחילה **שיאמרו בפייה** אנכי מוחל לבני על כל מה שחטא לי במחילה גמורה", ומשמע לכאן דלא סגי במחילה בלב [ואפשר לדחות דהבא"ח בא להדריך מעשית שיאמרו בפייה משום שמחילה בפה היא פעולה מוגדרת וניכרת טפי ממחילה בלב ולא מטעם דמחילה בלב לא מהני].

בכף החיים [תרו ס"ק ל] כתב גבי האופנים **שאינו חיוב למחול** "ואף אם חושש שיבא לו איזה רעה אם ימחול, מ"מ יש **למחול בלבו** ולהסיר השנאה" ומשמע דגבי האופנים שיש חיוב למחול חייב למחול בפה, [ואפשר לדחות דלעולם מחילה בלב מספקת להחשב מחילה גמורה, ומ"מ צריך עוד למחול לו בפיו כדי שהפוגע ידע שמחול ולא ימשיך להצטער מחשש שלא מחל לו [התבאר במאמר המחילה ס"ד אות י בסופו]. ובאופן שחושש שתבוא לו איזה רעה אם ימחול בפיו אכן א"צ להודיע לפוגע שמחל רק יש למחול בלבו שבכך כבר משגת את תועלת המחילה]. וראה בקריינא דאגרתא [ח"ב סי' רמג-רמה] שהק"י ביקש ממי שחשש שפגע בו שימחול בפיו. [אמנם גם זה אינה ראה דס"ל שמן הדין לא מהני מחילה בלי דבור, דאפשר שביקש זאת כדי להוסיף בגמירות דעת המוחל או שהוא החמיר ע"ע לחוש לצד שצריך מחילה בפה בנוסף למחילת הלב].

ויש שרצו להביא ראה מדברי הרמ"א [או"ח סי' תרו ס"א] שכתב "והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול, אם לא שמכוון לטובת המבקש מחילה" וביאר המ"ב [ס"ק ט] "כדי שיהא נכנע לבו הערל ולא ירגיל בכך", דמשמע מהרמ"א דמחילה צריכה פה דאם היה סגי במחילה בלב נימא שימחול בלב ויקיים בכך את המצווה למחול ולא יודיע לחבירו וזה יושגו ב' התועלויות גם שהוא ימחול וגם שחבירו לא ידע מכך שמחל. אמנם אי"ז ראה דאף אם נימא דבריהם שמחילה צריכה פה נימא שימחול בפה שלא בפניו כך שלא ידע ממחילתו ובכך יושגו נמי שתי התועלויות הנ"ל [ולעצם דברי הרמ"א ראה מדיני המחילה הע' 38].

¹⁴ נדרים נה' דרב יוסף הקפיד על רבא ורבא רבא לפייסו בעיוכ"פ ומזג לר' יוסף את הכוס כדי לפייסו, משמע שלא היתה שם מחילה בפה, ורבא הסתפק בכך שהבין שרב יוסף מחל לו בליבו.

¹⁵ ואפשר לדחות קצת דכיון שהחוטא צריך לדעת שהנפגע מחל לו ממילא לעולם נצרך שהנפגע יאמר לו בפיו שמחול ודבר פשוט הוא שא"צ לפרשו ונמצא דלעולם איכא מחילת פה. אמנם אי"ז דחיה גמורה דכיוון ששייך שהחוטא יבין שהנפגע מחל לו גם מבלי שימחול בפיו וכעובדא דנדרים הנ"ל, אם נימא שמן הדין דבעינן מחילה בפה היה צריך לפרש זאת. וכן מדנקטו הראשונים [הו"ד בהערה 11] שהמחילה צריכה להיות "בלב טובי", "לב שלם", משמע שעיקר המחילה הוא בלב.

¹⁶ כן מוכח ביוסף אומץ [הזכירו הב"ח באהע"ז סי' קנה סוף אות ז' בתואר הרב הגדול] סי' תתקסט "מנהג העולם שהולכים לאוהביהם בעיוכ"פ לבקש מחילה ועל הרוב **אינו לצורך** כי לא חטא להם ואף אם במשגה חטא להם הלא על כל פשעים תכסה אהבתם **ובודאי כבר סרה קנאתם ושנאתם מעליהם** ולא מן השם הוא זה" והיינו שאחרי שבודאי סרה מלבם הקפידא ומוחלים בלבם כבר הושלמה מחילתם. וכ"כ להדיא בתוספת יוהכ"פ [יומא פז: ד"ה רב שאני] שכל שמחל בלב שלם אע"ג שלא מחל בפיו הויא מחילה וזוכה למעלת המעביר על מדותיו [וציין אליו הרעק"א בגליון השו"ע או"ח סי' תרו], וכן נקט בשו"ת חיים ביד [לגר"ח פלאגי הנ"ל אות ו'] דמסברא ודאי שמחילה בלב מהני וכתב "ואפי' לסוברים דמחילה בלב לא מהני זהו דווקא להפקיע שעבוד ממון בדבר שכבר הוא זכותם משא"כ בדבר הנוגע לכבוד [שב"י אדם לחבירו וכיוצא] כל שבלבו גמר למחול הרי הוא מחול". [ומה שהצריך שם עוד מחילה בפה הוא רק להחמיר לצי"ח דעת הרבינו בחיי]. וכ"כ בחוט שני [ר"ה ויוהכ"פ עמ' ק] בשם החזו"א "אמר מרן החזו"א דיסוד ושו"ש המחילה שצריך לקבל ממי שחטא כנגדו הוא בלב דהיינו שימחה הקפידא מלבו".

¹⁷ הנה הגם שבשו"ת רש"י הנ"ל אכן מוכח שאע"פ שהתרצה התרצות גמורה בליבו אין די בזה להחשב מחילה, אך מאידך ברש"י ביומא [פז ע"א הו"ד בהע' 22] משמע שכל שריצהו זוכה למחילה וצ"ע [ויש להעיר דרש"י בשו"ת הנ"ל יש בו כמה דברים מיוחדים שלא הובאו בפוסקים]. ומש"כ בשו"ת חיים ביד [להגר"ח פלאגי הנ"ל] בדעת רבינו בחיי שאע"פ שמחל להם מחילה גמורה בלב לא הועילה מחילתו משום שלא מחל בפה, אפשר לדחות דאף לרבינו בחיי המחילה היא רק **התרצות גמורה בלב**, ומה שכתב "שנראה בזה שהיה להם ריצוי מיוסף מכל מקום לא ראינו שיזכיר הכתוב מחילה ביוסף" היינו שאע"פ שיוסף התרצה להם מ"מ לא התרצה

ז. וצריך לדעת טעם רש"י [בשו"ת] ורבינו בחיי [לדעת הגר"ח פלאג'י] המוסיפים להצריך למחול גם בפה.

הנה להמבואר לעיל [אות ג'] שהריצוי הוא הסרת הקפידא והמחילה היא הרצון שהפוגע לא יענש משמים, נראה בפשטות שגדר המחילה הוא רק שלימות הפיוס והריצוי שבלב, ולפי"ז כל שהגיע בלבו לכך הוי מחילה וא"צ שיוסיף למחול עוד בפיו. אבל לרש"י ורבינו בחיי הנ"ל דמחילה בלב לבדה עדיין אינה מכפרת נראה לכאוי דס"ל דאף לאחר תיקון המעוות [סילוק הצער והקפידא שבלב] ע"י הפיוס עוד יש לנפגע זכות [כעין זכות ממונית] על כפרת הפוגע, והמחילה היא ויתור על זכות זו [והיא דומיא הודעת התקבלתי שהיא ויתור על זכות חוב ממון], ולכן הגם שהנפגע כבר מרגיש מפויס לגמרי ואפילו חפץ בליבו שהפוגע לא יענש מ"מ עדיין צריך ממנו עוד דבור [או מעשה] למחילת זכות זו¹⁸.

אם מועילה
מחילת קטן

ח. ועפ"י אפשר לבאר מה שנחלקו הפוסקים אם מהני מחילת קטן או דאמרינן קטן לאו בר מחילה¹⁹, דנראה דאם נימא דהמחילה היא רק שלימות הפיוס והריצוי כנ"ל אי"כ גם קטן ניתן לפייסו ולרצותו ולא שייך בזה הטעם שקטן לאו בר מחילה²⁰. אבל אם נימא שהמחילה יש בה גם מחילת זכות כנ"ל אי"כ שייך לומר גבה קטן לאו בר מחילה.

ט. והנה מפשטות הגמ' ומדברי הראשונים והשו"ע משמע שהמחילה היא רק שלימות הריצוי והפיוס [עד שחפץ הנפגע שלא יענש הפוגע] ואין בה דבר נוסף של כעין זכות ממונית שעד שלא ימחול בדיבור תתעכב הכפרה²¹, ולפי"ז סגי במחילה בלב [כנ"ל סוף אות ו'].

התרצות גמורה [וכן פירשו דבריו אילת השחר בראשית עמ' שצב, ועוד] וא"כ החסרון היה בעצם הריצוי ולא במחילת פיו.

¹⁸ ולפי"ז היה מקום לבאר טעם מקצת הסוברים [הו"ד לעיל אות ה' הערה 9] דמהני מחילה בפה אע"פ שבלבו עדיין מקפיד עליו משום דאמרינן ביה דברים שבלב אינם דברים, ואם נימא דמהות המחילה היא ההתפייסות הרי כבר כתב הרעק"א [שו"ת סי' כג ד"ה מ"ש מעכ"ת] שבדברים התלויים בלב אין אומרים דברים שבלב אינם דברים עיי"ש [וכן הביא בחוט שני בשם החזו"א לדחות דבריהם הו"ד בדיני הפיוס הערה 35], ולהני"ל י"ל דס"ל מה דיש לנפגע כעין זכות ממונית על המחילה ומש"ה כאשר מוחל בפיו על זכותו זו חשיב מחילה ולא אכפ"ל מה שבלבו עדיין מקפיד כשאר זכויות שבממון. אמנם ראה לעיל אות ה' שהבאנו שפשטות מתני' דיומא והראשונים ודעת רוב ככל הפוסקים דלא כדבריהם. [וכן מן הסברא דבריהם מוקשים, שאחרי שכל מושג הקפידה הוא ברגש הלב וכל מהות הפיוס היא להעביר קפידה זו יקשה טובא להעמיד את כל תוכן המחילה המכפרת על איזה חלות דין תוך התעלמות מהשארית הקפידה בלב, ואין לדבריהם מקור מרש"י ורבינו בחיי הנ"ל שהצריכו פעולת מחילה בנוסף למחילה שבלב ולא במקומה].

¹⁹ הו"ד בדיני הפיוס הערה 26.

²⁰ וכ"כ בחוט שני [ר"ה ויוהכ"פ עמ' קא] "אין מחילת קטן בממון כלום... אבל מחילה לסלק הקפידא שייך גם בקטן דאע"ג דבגוונא דקפידת הקטן הויא קפידא מ"מ כשפייסהו [ובקל יכול לפייסו ע"י שיתן לו איזה דבר] סגי בזה דהרי כבר סילק קפידת הקטן וכבר עבר צערו ואינו חושב על זה וכו' ", וכ"כ בשו"ת תשובות והנהגות [ח"א סי' תתכה] אחרי שהביא שמועה בשם החזו"א שקטן לא בר מחילה על צערו כתב "ובאמת מסופקני בזה דלכאורה כל הא דמצינו דקטנים לאו בני מחילה נינהו היינו לגבי לזכות ממוןם לאחרים אבל אם ציער קטן וביקש מחילה מסתבר דאם הוא בן דעת אפ"י בגיל הפעוטות מספיק לזה שאינו מקפיד וכפי הדעת שנצטער בה כך מוחל עליה".

²¹ מדתנן יומא פה: עבירות שבין אדם לחבירו אין יוהכ"פ מכפר עד שירצה את חבירו משמע שאם ריצה לחבירו סגי בהכי ויוהכ"פ מכפר [ולא משמע שיש דבר נוסף של מחילת פה שנצרך מעבר לשלימות הריצוי שבלב], וכן בברכות כח ע"א ביקש ר"ג מחילה מרבי יהושע ואיתא התם פייס [נתפייס] ומשמע שבה שנתפייס הוי מחילה.

ולפי"ז עוד נראה לכאוי שמעיקר הדין קטן יכול למחול על צערו²².

ומ"מ הרוצה להחמיר ולחוש לצד שיש במחילה גם כעין זכות ממונית יבקש מהנפגע שימחול לו בפה מלא, וכן גבי קטן יבקש מחילתו וכשיגדל יחמיר לבקשו בשנית.

וכן ביומא פז ע"א אמר ר' יצחק כל המקניט את חברו אפי' בדברים צריך לפייסו, ומשמע שאם נתפייס בלבו חשיב מחילה. וכן ברש"י [יומא פז ע"א ד"ה הכי קאמר] "והכי קאמר אם יחטא איש לחבירו **וריצהו**, האלוקים ימחול לו" ומשמע שכל שריצהו זוכה למחילה וכן משמע בעובדא דרב יוסף ורבא בנדריס נה: [ראה לעיל הע' 14]. וכן הר"מ [תשובה ב, ט] כתב "אבל עבירות שבין אדם לחבירו וכו' אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו **וריצהו**" הרי שתלה את המחילה בריצוי לבדו, וכן השו"ע או"ח סי' תרו ס"א כתב "עבירות שבין אדם לחבירו אין יוהכ"פ מכפר עד **שיפייסנו**", והמשיך השו"ע באופן הפיוס [ג"פ בפני ג' בני"א] "ואם אינו מתפייס בשלשה פעמים אינו זקוק לו" משמע שהכל תלוי בפיוס וכל שנתפייס הוא כפרה, וכן משמע ברמ"א שהוסיף על השו"ע "מיהו יאמר אח"כ לפני עשרה שבקש ממנו מחילה וכו' והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול" ומשמע שהמחילה שהזכיר הרמ"א היא היא הפיוס שהזכיר השו"ע והכל דבר אחד שכל שנתפייס לגמרי חשיב מחילה. וכן מוכח בביה"ל [ריש סי' תרו] שכתב [על דברי השו"ע **שצריך לפייסו** ג"פ בפני ג' בני"א] "מלשון הטור והשו"ע משמע שתכף בפעם ראשון **שמבקש מחילה** יביא עמו שלשה בני"א", והיינו שהמחילה שכתב הביה"ל היא הפיוס שכתב השו"ע ומשמע דכל שנתפייס הנפגע הרי היא מחילה.

²² וכנ"ל [הערה 21] דכיון שמהות המחילה היא התפייסות וריצוי הנפגע גם קטן שייך בזה, ובאמת אף להצד שיש במחילה גם כעין זכות ממון יש מקום גדול לומר שקטן יכול למחול עליה, דכבר כתבו התוס' [בב"ב קמג: ד"ה ואם] שכשאין הקטן מפסיד ולא בא בידו הרווח שפיר יכול למחול [והיינו דשאני דעת קטן משוטה, דלקטן יש דעת (שעליה עומד כל דין חינוך) אלא רק שאיננה דעת גמורה ליצור קנין או להעביר בעלות ולכן כשאין הקטן מפסיד ולא בא בידו הרווח שפיר יכול למחול. ולתוס' כתובות (קז. ד"ה קטנה בתי א') אף כשמפסיד בדברים קטנים מהני מחילתו] וה"ה בנידו"ד שאינו נוגע לממון.

ועוד יש לצרף דעת הגר"א [חו"מ רלה ס"ק ט] דמה שאמרו יתמי לאו בני מחילה היינו דווקא בדבר שלשאר בני"א מסתמא הוי מחילה אזי בקטנים לא מהני בסתמא אבל אם מחלו בפירוש מהני מחילתם, ולפי"ז ה"ה בנידו"ד דאם הקטן ימחול בפרוש יועיל [וכן השיב הגר"ח קניבסקי שליט"א, הובא בחוברת המאור תשע"א עמ' ל]. ובמשפטי התורה [סימן מא בענין לא תלין פעולת שכיר הערה 4] הוסיף שכך הוא מנהג העולם שכשפגעו או ציערו קטן מבקשים ממנו מחילה באותו הזמן ולא מחכים לבקש ממנו מחילה כשיגדל, ואע"פ שישנו סיפור שהקה"י צ"ל ביקש מחילה מילד כשנעשה בר מצוה הוא רק ממידת חסידות עכ"ד.